

HØYESTERETTSDYKØT
FINN THRANA

MEMBER OF THE NORWEGIAN ASSOCIATION OF LAWYERS
MEDLEM AV DEN NORSKE ADVOKATFORENING

~~TELEFON 2244 9287~~

~~FAX 2244 3570~~

PRIVAT 32 15 76 24

-114292

~~XXXXXXXXXX B~~

~~0262 OSLO~~

~~XXXXXXXXXX~~

3538 SOLLIHØGDA, 14. april 1997

Til flere venner!

Endelig har jeg fått ferdig en kladd eller skisse til noe jeg har strevet med i lengere tid.

Det gjelder da en beretning om hva vi i NS tenkte, trodde på og arbeidet med under okkupasjonen.

Jeg vedlegger da en kopi av mine skriverier og er takknemmelig hvis dere orker å lese alle disse sidene som nok burde ha vært skrevet uten så mange rettelser.

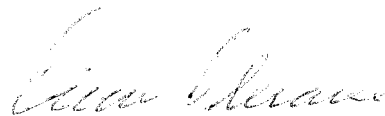
Som dere ser har jeg ikke funnet på noen tittel og er takknemmelig for forslag til dette.

Videre er jeg selvsagt interessert i å høre om dere tror det har noen hensikt å arbeide videre med dette utkast, og om dere har forslag til rettelser, tilføyelser eller strykninger. Jeg har skrevet i "vi"form. Vi får drøfte om det kan være hensiktsmessig å oppgi at forfattere er en gruppe av tidligere partimedlemmer.

Hvorledes det i tilfelle det i det heletatt skal gjøres noe med manuset skal offentliggjøres får vi drøfte. En mulighet er det jo å legge skriftet i INO's arkiv.

Skulle noen finne det ønskelig kan vi møtes og drøfte det hele. Om noen har noe å bemerke så skriv til meg under adresse 3538 Sollihøgda eller telefoner nr. 32157624.

Med vennlig hilsen

HENSIKTEN MED DETTE SKRIFT:

Selv etter at det er gått mer enn 50 år siden den annen verdenskrig sluttet i Europa ved tysk kapitulasjon og det meget omfattende såkallte rettsoppgjør startet, er det fortsatt uenighet og strid om hva som egentlig hendte under krigen og etterpå. Det kan ikke komme ut en bok eller bli inntatt i en artikkel i en avis som fremstiller begivenhetene på en annen måte enn den "autoriserte" uten at gemyttene kommer i kok hos de som mener å forpakte den eneste og evige sannhet. Striden står mellom de som forsvarer alle Hjemmefrontens meninger og handlinger på den ene side og de som forsvarer, eller har et mere åpent sinn for Quisling og hans parti, Nasjonal Samlings meninger og handlinger på den annen side. Uenigheten gjelder også i høy grad rettsoppgjøret etterpå, både dets rettslige grunnlag og dets gjennomføring. Det er vanskelig å få øye på konsensus og gjensidig forståelse mellom partene. Det er dog noen få historikere som bryter ut og gjør forsøk på å komme frem til en objektiv sannhet selv om dette medfører hatske angrep med beskyldninger som kan gå på deres ære løs. Hva kan grunnen til denne langvarige strid være nu etter at to nye generasjoner er trådt inn i de voksnes rekker etter storkrigens slutt?

I enhver rettssak er det avgjørende for et riktig resultat at dommeren finner frem til det riktige faktiske grunnlag. Bommer han her kan det lett gå som Ibsen uttrykker det: "Når utgangspunktet er som galest, resultatet titt blir originalest".

Etter den mening forfatterne at dette skrift har er det grunn til å sette et spørsmålstegn ved dette avgjørende spørsmål: Har historikere og debatanøter lagt det riktige og sanne faktum til grunn for sine skrivelier når det gjelder hva som skjedde før og under den annen verdenskrig i Norge, og ^(dommerne) ~~selv~~ det riktige grunnlag for bedømmelsen under det etterfølgende oppgjør ved domstolene.

Talsmenn for Hjemmefronten og andre illegale organisasjoner og grupper har i bindsterke bøker og i en uendelighet av artikler og programmer i presse, radio og fjernsyn redegjort for sine meninger og handlinger. Den annen side, medlemmer av Nasjonal Samling og de som har prøvd å forstå deres handlinger og synsmåter har i meget liten grad kommet til orde og derved i liten grad hatt mulighet til å gjøre sine synsmåter kjent. Først i de senere år har de fått en meget begrenset mulighet til å delta i den offentlige debatt. Resultatet er at etterkrigsgenerasjonene ikke har grunnlag for å danne seg en selvstendig mening om hva som skjedde og hvorfor det skjedde før og under de fem lange okkupasjonsår i Norge.

Det regnes for å være en svakhet og en vesentlig feil i debatter å feilsitere og å tillegge motparten gale og kritikkverdige motiver for sine standpunkter og handlinger. I enhver givende debatt må motpartens motiver fremstilles riktig og ærlig, selv om man er aldri så uenig i deres etiske verdi. Vi vil påstå at på dette område er det syndet meget og dypt i den offentlige debatt etter den annen verdenskrigs slutt i Norge i mai 1945.

Det var naturlig og forståelig at det under okkupasjonen, da så mange mennesker i begge leire sto så klart på hver sin side i striden, måtte evnen til uhildet oppfatning hvile. Det var for-
← ståelig at motpartens gode hensikter ble ikke bare betvilt, men forkastet. Det sto jo om noe nesten hellig, nemlig fedrelandets fremtid og alle midler ble brukt i kampen om sjelene. Men når kampen var over burde man ikke ha ventet mere enn at bare noen få tok til orde for forståelse av motpartens standpunkter? Det store flertall som mente de sto som seierherrer samlet seg i ropet om "korsfest- korsfest" og hatet fikk fritt utløp. De som viste tegn til
← forståelse og barmhjertighet og ba folket om å tenke seg om ble stemplet som tilhengere av "silkefronten" og ble behandlet nesten som medlemmer av Nasjonal Samling. Meget få fulgte vår fremragende rettslærde professor Jon Skeies henstilling i hans hefte "LANDSSVIK" fra juli 1945: "Vi bør tenke på sannheten i det gamle norske ordtøke: "Den som vil hemna all sin harm, han gjerar seg vesal og arm".

Vi vil komme tilbake til spørsmålet om det var så stor grunn
← til for den vanlige nordmann å "hevne sin harm".

Emnet for dette skrift er å redegjøre for hva medlemmer av Nasjonal Samling (N.S.) gjorde, hvorfor de sto som medlemmer av partiet, hvilke beveggrunner og motiver de hadde for sine handlinger og hvilke mål de håpet å nå. Som nevnt foran har disse medlemmer

knappt kommet til orde i media om nettop disse spørsmål og Hjemmefrontens talsmenn har ikke vist det noen interesse. Noen balansert fremstilling har derfor det norske folk ikke fått. Nasjonal Samlings medlemmer er kort og godt blitt stemplet som forredere som var "nazister" som gikk inn for Tysklands sak og intet annet. Denne oppfatning ble da også helt kritikkløst lagt til grunn i alle dommer under det meget omfattende rettsoppgjør. Det var det bilde av NS-folk som ble tegnet av Hjemmefronten under okkupasjonstiden som uten kritikk var grunnlaget for dommene. Vår oppgave er så kritisk og nøytralt vi makter det å se nærmere på om dette "bildet" var korrekt.

HVORFOR BLE NORGE HÆRTATT AV TYSKERNE?

Like etter at Den annen Verdenskrig brøt ut den 1. september 1939 erklærte Norge seg som et nøytralt land. Etter klare regler i folkeretten måtte Norge forsvare denne nøytralitet, noe som innebar bl.a. at ingen av de krigførende makter kunne begunstiges og at inntrengen på norsk sjø- eller landterritorium måtte bli slått tilbake, om nødvendig med våpenmakt.

Det var fra første stund klart at begge de krigførende parter kunne være interessert i å skaffe seg militære bruher på norsk grunn. De allierte Storbritannia og Frankrike for angrep på Nord-Tyskland. Disse makter var også interessert i å få stoppet tysk skipstransport av ^{svensk} malm utskipet fra Narvik. Tysklands interesse var først og fremst å hindre at allierte baser ble opprettet i Norge for angrep på Tyskland slik som nettop nevnt. Noen land-base i Norge regnet man med at Tyskland ikke var interessert i, og det ble heller ikke antatt at den tyske marine hadde styrke nok til å stå imot den britiske ved en slik aksjon. Det fremgår ~~da~~ også av tyske dokumenter: som er funnet etter ^{at} krigen ^{at} de der bare var interessert i norsk hevdet nøytralitet slik at ikke allierte styrker satte seg fast her i landet. Det må antas som givet at begge parter i krigen var klar over at det norske forsvar var i en meget slett forfatning slik at det var tvilsomt om den erklærte nøytralitet ble hevdet med våpenmakt. Dessuten må antas at tyskerne var kjent med ^{den} pro-britiske innstilling i Norge. Videre er det grunn til å regne med at den tyske ledelse var kjent med at Norsk Rederforbund etter press fra den norske regjering, som igjen ble presset av ^{den} britiske regjering, senhøsten 1939 inngikk en avtale, den såkalte tonnasjeavtale, om å stille et meget stort antal tank- og tørrlasteskip til Storbritannias disposisjon. Dette innebar et klart brudd på norsk nøytralitet. Vår kilde er "Norsk

Krigsleksikon 1940-1945" side 422. Dette leksikon, som er skrevet av meget ansette historikere, synes å tatt sikte på å skrive en objektiv og nøytral fremstilling om okkupasjonstiden, både når det gjelder politikk og krigføring.

Det fremgår endelig av tyske kilder at beslutningen om å våge et militært anfall på Norge ble fattet etter den såkallte Jøssingfjord episode den 16. februar 1940. Et tysk hjelpeskip, Altmark, som hadde krigsfanger, tatt i forbindelse med torpedering av britiske skip, ombord ble forfulgt av Royal Navy. Skipet som ble eskortert av norske marinefartøyer, gikk fra det kom inn i norsk farvann nord for Trondheimsfjorden langs kysten sydover. Etter folkeretten hadde det rett til slik gjennomfart i norsk farvann selv om det hadde krigsfanger ombord. Britiske fartøyer fulgte ferden i internasjonalt farvann etter at fly hadde oppdaget skipet. For å unngå disse gikk Altmark inn i den trange og islagte Jøssingfjorden som ligger mellom Egersund og Flekkefjord. Den engelske krysser Cossack fulgte etter og startet skyting mot skipet. Ingen av de norske eskortefartøyene åpnet ild eller søkte på annen måte å stoppe den britiske krysser. Av den tyske besetning, som ikke åpnet ild mot engelskmennene, falt 7. Etter å ha tatt fangene ombord forlot den engelske krysser norsk område. Episoden viste klart at de allierte ikke respekterte norsk nøytralitet og at Norge ikke hadde foretatt det nødvendige, nemlig skyte på det engelske marinefartøy, for å hevde sin nøytrale status etter folkeretten. De skarpe protestnoter som ble overlevert i London reparerte ikke forsømmelsen av å søke å stoppe Cossack med militære midler, d.v.s. åpne ild mot skipet. Som nevnt: de manglende norske tiltak i Jøssingfjorden medførte at Hitler satte fart i planene om å gjennomføre en invasjon i Norge. Den 21 februar, bare fem dager etter episoden, ble general von Falkenhorst utnevnt som sjef for operasjonen. Kilde^e nevnte krigsleksikon, side 20-21.

Da Norge hadde forsømt å håndheve sin erklærte nøytralitet ga det etter mange folkerettskyndiges mening Tyskland rett til å gripe inn mot landet for å sikre ^{sikker} at motparten, de allierte, bemektiget seg støttepunkter i landet. En slik begrunnelse for invasjonen den 9. april 1940 ble gitt i den note den tyske minister i Norge overleverte den norske utenriksminister Koht natten mellom 8. og 9. april.

Det bør forøvrig nevnes at de allierte allerede før den tyske landgang i Norge hadde lagt ut et minefelt i norsk farvann utenfor Vestfjorden nord for Bodø i den hensikt å tvinge tyske skip som fraktet malm fra Narvik ut i internasjonalt farvann. To andre felt var planlagt uten at de hadde rukket å legge ut miner før skipene

ble tilbakekallt på grunn av at tyske fartøyer dukket opp. Endelig bør nevnes at det fra Verdenskrigens utbrudd i september og helt inntil den tyske landgang i Norge hersket uenighet mellom den britiske og den franske regjering og deres militære øverstkommanderende om det skulle foretas invasjon i Norge, vesentlig for å få stanset den svenske malmeksport til Tyskland. Det endte med at allierte stridskrfter var på veg fra Shettland til Norge med transportskip den 8. april 1940. Da det ble observert tyske krigsskip i Nordsjøen returnerte de britiske tropper for å bli omlastet i krigsskip. Ekspedisjonen ble oppgitt når det ble konstatert at de tyske styrker var kommet iland i Norge. Tyskerne hadde altså rett i sin frykt for at de allierte skulle invadere Norge og derved skaffe seg en meget viktig base samt få sterkt begrenset malmimporten fra Sverige, som deres krigsproduksjon var meget avhengig av. Tyskerne hadde naturlig nok med erfaringene fra Altmarkaffæren, ingen tillit til at norske styrker ville bli satt inn for å hindre en anneksjon av deler av landet ved et alliert angrep. De regnet følgelig med at norsk nøytralitet ikke ville bli forsvart om allierte tropper kom. Forsåvidt hadde Tyskland langt på veg folkeretten i ryggen ved sin invasjon.

KRIGEN I NORGE.

Som nevnt foran overleverte den tyske gesandt i Norge en note til den norske utenriksminister natten mellom 8. og 9. april 1940. Innholdet i denne noten er forbausende nok blitt lite gjengitt av norske historikere. Meget kort referert fikk Norge et lignende tilbud som Danmark, nemlig et krav om så lenge storkrigen varte å få disponere visse støttepunkter langs kysten mot garanti om å trekke seg ut når storkrigen var over, videre garanti mot ikke å benytte støttepunktene for angrep mot sine fiender. Videre skulle norske myndigheter med Konge, Storting og Regjering fungere som normalt. Det var også en garanti om å betale for seg. Det virker som om denne note ble bare overfladisk behandlet av regjering og storting som straks valgte krigen som tyskerne truet med. Det hører ikke hjemme i dette skrift å gå inn på de forhandlinger som ble ført i Stortingets møter på Hamar og Elverum og den vakling flere av representantene viste i sine standpunkter. Resultatet ble iallfall at krigen gikk sin gang, selv om alle med litt kjennskap til norsk forsvarsberedskap måtte være klar over at norske muligheter for å seire ikke forelå. For alle som forsto littegran dreiet det seg om hensiktsløst spill av menneskeliv og verdier ellers.

Vidkun Quisling hadde gjennom flere år i skrift og tale gang på gang advart regjering og Storting mot å la forsvaret forfalle. Han så, før andre, at det kunne bygge seg opp til en krig mellom europeiske stater og pekte på Norges meget utsatte strategiske beliggenhet. Han hevdet at begge parter i en konflikt ville se sin fordel ved å sette seg fast i baser i Norge, og videre at det foreldede og dårlige norske forsvar nettop ville provosere de krigførende parter til å aksjonere. På grunn av dette nær ubrukelige forsvar ville ingen stormakt, hevdet han, regne med at i en krig ville Norge makte å hevde/forsvare sin nøytralitet. Han fikk jo sørgelig rett i sine advarsler.

Da verdenskrigen brøt ut 1. september 1939 søkte Quisling ved personlige henvendelser til den britiske statsminister Chamberlain og den tyske fører og kansler Hitler å få dem til å innlede fredsförhandlinger før storkrigen egentlig var kommet igang. Quisling så den dødelige fare for Europa i at når England og Frankrike på den ene side og Tyskland og Italia på den annen side var blitt tilstrekkelig utmattet ville Sovjet under Stalin gripe inn med krig mot alle med det mål å innføre kommunismen i hele Europa. Han mente at dette var en gammel plan fra Sovjets side. At Stalin medvirket til å få krigen igang fremgikk jo tydelig ved at han inngikk avtalene om ikke-angrep og støttepaktene med Tyskland i august 1939, umiddelbart før krigen tok til. Da det så ut for at tyskerne skulle seire ble disse hjelpepaktene sabotert. Det ble derfor et meget spent forhold mellom Sovjet og Tyskland som førte til det tyske angrep i juni 1941. De to stater hadde på forhånd delt Polen mellom seg. Det har den senere tid vært hevdet med støtte i russiske historikers bøker at Stalin hadde forberedt angrep på Tyskland men at denne stat kom ham i forkjøpet. Under krigen ble nettop dette hevdet fra tysk side, nemlig at Tyskland bare førte en forsvarskrig mot Sovjet.

Hvordan nu dette forholder seg, Quisling tvilte ikke på at den endelige avgjørelse på krigen/~~krigen~~ i Europa ville finne sted i kampen mellom Tyskland og Sovjet.

Når vi har behandlet disse siste spørsmål er grunnen at foranledningen til at Vidkun Quisling forsøkte å danne en regjering den 9. april 1940 var hans fortvilelse over at regjeringen Nygaardsvold lot det komme til krig istedenfor å akseptere det tyske tilbud om forhandlinger om en ordning i likhet med den Danmark aksepterte og som sparte landet for store lidelser. Quisling forsto Stalins hensikter og taktikk lenge før andre, iallfall lenge før Hitler begrep hva han hadde gitt seg inn på ved å stole

*Stalins
tale*

vi kan her vise til en senere o
skriftet gjengitt uttalelse fra
høyesteretsjustitarius Paal Berg.

på Stalins redelige hensikter. Han mente, noe han ga klart uttrykk for ved sin fratreden^{15. april 1940}, at det var en forbrytersk handling å ofre mange ungdommers liv og andre verdier i en hensiktsløs krig. Han ble jo sterkt kritisert for sin handling ved å gripe makten og etablere en alternativ regjering og ble etterpå i 1945 dømt til døden blandt annet for denne handling. Det lar seg neppe gjøre å finne en juridisk begrunnelse for denne handling. Men det forekommer situasjoner i en stats liv som er så kritiske at det vesentligste ikke er å lete etter lovparagrafer. Sett fra Quislings side dreiet det seg om å redde fedrelandet fra undergang som et selvstendig rike. Dette fremgår også av at han fra første stund etter sin avgang som selvoppnevnt statsminister i sterke ordelag anklaget Høyesterett for å ha medvirket til tyske myndigheters utnevning av et administrasjonsråd. Den store forskjell var nettop at Quisling "utnevnte" seg selv, altså grep makten, mens Administrasjonsrådet ble utnevnt av tyskere, altså av fienden. Quisling sørget også senere for, nemlig ved hans overtakelse som ministerpresiden den 1. februar 1942, at han grep makten etter oppfordring fra ministrene og etter uttalelse fra Høyesterett at det ikke var noen betenkeligheter med dette, altså hans egen utnevning av seg selv og sine ministre. Etterpå forelå så et tysk samtykke i egenskap av okkupanter etter en seierrik krig.

NORGES KAPITULASJON OVERFOR TYSKLAND.

Selv om det kom ikke ubetydelige allierte styrker til undsetting var det, da disse styrker trakk seg ut, ikke mulig for de norske styrker å fortsette krigen. De siste kamper sto om Narvik der frontene en tid hadde beveget seg frem og tilbake.

Kongen og regjeringen Nygaardsvold forlot Tromsø, der de hadde holdt til en stund, den 7. juni 1940. Før avreisen ble det av Kongen i statsråd besluttet å gi øverstkommanderende, general Ott Ruge befaling om å innstille fientlighetene. Han meddelte dette i et telegram sendt over Sverige til den tyske overkommando i Oslo. Etter nærmere kommunisering ble det bestemt at representanter for de to generalstaber, utstyrt med de nødvendige fullmakter, skulle møtes i Trondheim. Der ble det så den 10. juni vedtatt og undertegnet en avtale som gjorde slutt på fientlighetene mellom de to stater.

Vi skal ikke her gå nærmere inn på dette dokument som har vært tolket og forstått på de underliste måter. Vi nøyer oss med å fastslå at alle norske soldater omgående ble dimitert, fanger løslat, og offiserer ble frigitt/dimitert og sendt hjem forutsatt de avga skriftlig æresord på ikke mere å delta i kamp mot tyske

stridskrefter så lenge den pågående verdenskrig varte.

Det var neppe noen som var hjemme her i landet som i 1940 mente at krigen fortsatte, hele landet var jo besatt av tyske tropper og forvaltningen av landet skjedde ved et administrasjonsråd oppnevnt av tyskerne. Sivil sjef var rikskommisar Josef Terboven som ankom landet den 21. april 1940. Det allerede oppnevnte Administrasjonsråd fungerte som bindeledd mellom Rikskommisariatet og den norske forvaltning men hadde meget liten selvstendig myndighet. Alle aviser skrev at krigen var slutt, uten noen reservasjon. Flere av våre folkerettsspesialister, blant dem Regjeringsadvokaten og Stortingets folkerettskonsulent skrev i avisene om hva en okkupert status innebar, Særlig ble fremhevet at det var absolutt forbudt å gjøre vebnet motstand mot tysker og at dette i tilfelle ville medføre dødsstraff o.s.v. Alt dette, og mere til, sammen med kapitulasjonsavtalen som intet forbehold tok om fortsatt krig fra Konge og Regjering i London, kunne ikke etterlate noen tvil hor den alminnelige kvinne og mann om at krigen var over for Norges del.

RIKSRÅDSFORHANDLINGENE SOMMEREN 1940.

Det hviler fremdeles uvisshet over disse forhandlinger som sommeren og høsten 1940 ble ført mellom Tyskland ved rikskommisar Terbovens representant Delbrügge og det norske Stortings President-skap. Administrasjonsrådet fungerte også etter den norske kapitulasjon den 10 juni, men vel ingen fannt at dette var en tilfredsstillende styreform. Det synes å ha vært Terboven som tok initiativet til å åpne forhandlingene ved en henvendelse til ledende norske politikere. Dette resulterte i at forhandlingene om et nytt styringsorgan kallt "Riksrådet" kom igang med Presidentskapet som forhandler på norsk side. Riksrådet skulle overta de funksjoner som Kongen og regjeringen hadde etter norsk statsskikk. Det kom allerede den 27 juni til enighet om at den såkallte Elverumsfullmakt skulle tilbakekalles slik at regjeringen Nygaardsvold derved ble avsatt, videre åt Kongen skulle bli anmodet om å tre tilbake, og om han nektet bli avsatt. Det var videre enighet om at Stortinget skulle utnevne en regjering, så vidt forstås under navnet Riksråd. Endelig skulle rådet da administrasjonsrådets formann, fylkesmann i Oslo og Akershus Christensen som statsminister Blandt rådets påtenkte medlemmer var det to som var medlemmer av Nasjonal Samling. Kilde så langt er "Norsk Krigsleksikon 1940-1945" side 354.

Det er videre i nevnte leksikon skrevet at Presidentskapet gikk med på det som er nevnt foran fordi Terboven lovte å holde Quisling unna norsk politikk ved å sende ham til Tyskland. Det er

iallfall på det rene at Quisling den 5 juli reiste til Tyskland og først kom hjem den 20. august. Det hviler fremdeles uvisshet over denne reisen. Det er sannsynligvis korrekt at Terboven påskynnet reisen, men det er uklart hvorfor han reiste og hva han foretok seg i disse 1/2 måned han var der nede. Han hadde i denne tiden ingen kontakt med sitt parti her hjemme og heller ikke med andre, selv ikke med sin hustru. Forfatteren av artikkelen i leksikonet har antagelig rett i at det i Tyskland oppsto uenighet mellom de høyeste politiske ledere om det i Norge skulle satses på Quisling eller om det skulle finnes en annen ordning.

De stortingsrepresentanter som befant seg i Norge ble innkallt til møte i Oslo til dagene 9-10. september for å ta standpunkt til det forslag Presidentskapet hadde forhandlet frem. Det møtte i alt 130 representanter. Avstemninger ble foretatt innen de enkelte partigrupper. I den pause som hadde vært i tiden fra første forhandlingsrunde og frem til stortingsrepresentantenes møter startet var det blitt rettet henvendelse fra Presidentskapet til Kongen i London, som svarte et klart nei til å trekke seg. Han erklærte at han ikke kunne medvirke til en ordning "som strider mot Norges Grunnlov og som med makt søkes påtvunget det norske folk"

Under avstemningene, som altså foregikk gruppevis, stemte ialt 50 av de 130 for Presidentskapets forslag (om å gi etter på alle punkter som foran referert). Et flertall på 75 gikk inn for avtalen under forutsetning av at Kongen skulle "fratre inntil fredsslutningen". Ved en votering 8 dager senere, da flere stortingsrepresentanter var nådd frem, ble flertallet for dette siste-kongen skulle fratre inntil fredsslutningen øket til 92 mot 55.

I den nevnte "Krigsleksikon" (side 355) hevdes at enighet om et riksråd strandet fordi de norske forhandlere ikke kunne akseptere Terbovens krav om at det skulle være i alt 5 statsråder som var medlemmer av Nasjonal Samling. Andre har hevdet at Presidentskapet brøt forhandlingene fordi de ikke fikk noen forsikring om at Rikskommisar Terboven skulle forlate landet med sin administrasjon. Terboven ga i sin radiotale den 25. september 1940 uttrykk for at han selv hadde brutt forhandlingene bl.a. fordi Presidentskapet i sitt endelige forslag ville ha med en bestemmelse om at stortingsrepresentantenes mandater skulle bli gjeldende inntil det var blitt holdt nye stortingsvalg. Han forsto dette slik at representantene fortsatt ville holde på sin myndighet som skulle stå over Riksrådet. Han uttalte forøvrig sin avsky for stortingets representanter som, slik han oppfattet det, først og sist tenkte på seg selv og sin fortsatte maktposisjon. Det er å merke at han

uttalte at Nasjonal Samling hadde forholdt seg passivt under forhandlingene og ikke fremmet sine krav. "Tvert imot det (altså N.S.) sto med eksemplarisk disiplin ved foten gevær". Dette stemmer med Quislings forklaring under rettssaken - han hadde ikke blandet seg inn i forhandlingene om et Riksråd.

Ved bedømmelsen i sannheten i Terbovens uttalelser må bemerkes at Quisling allerede 5. juli reiste til Tyskland, etter alt å dømme etter en "forvisning" fra rikskommissaren, og således var fraværende fra landet i den tid de vesentligste forhandlinger pågikk. Som nevnt foran kom han først tilbake til landet den 20. august. Videre må nevnes at under Quislings fravær forsøkte Terboven å få ham avsatt som fører for N.S. og krevet at enten Jonas Lie eller formannen for Fedrelandslaget, Viktor Mogens skulle innta hans plass. Bare en enstemmig protest fra partiets medlemmer og forsikring at en ny fører ville finne et tomt hovedkontor, medførte at Terboven måtte oppgi sitt forsøk.

Hvilken av disse forklaringer på at riksråd-forhandlingene brøt sammen har forøvrig ikke så stor interesse. Det viktige er at et stort flertall, nær to tredjedeler av de fremmøtte stortingsrepresentanter var villige til å avsette Kongen og hans regjering. Når det gjelder regjeringen Nygårdsvold synes det ha vært et enda større flertall, det var nemlig bare spørsmålet om avsettelse av Kongen som skapte en viss uenighet.

Videre fremgikk det at et stort flertall var villige til å avsette Øverstkommanderende for Norges vebnede styrker, nemlig Kongen. Dette må være det sterkeste bevis på at krigen, slik som senere er hevdet, ikke fortsatte etter kapitulasjonen den 10. juni 1940. Hvis det var så at krigen fortsatte ville jo stortingsrepresentantenes handling vært et eklatant høyforrederi.

Etter å ha erklært at Administrasjonsrådets virksomhet var endt, utnevnte Terboven de 13. kommisariske statsråder. Av disse var 4 ikke medlemmer av Nasjonal Samling.

Som skrevet foran hviler det uvisshet over hva som egentlig foregikk under forhandlingene sommeren og tidlig høst 1940. En etter vår mening sannsynlig teori er følgende: Utgangspunktet må tas i det sterke motsetningsforhold som oppsto mellom Quisling og Terboven allerede ganske snart etter sistnevntes ankomst til Oslo. Det ble fort på det rene at Terboven ikke ville at Quisling skulle få oppfylt sitt ønske om å bli leder for et etterhvert fritt og selvstendig Norge, som forutsatte at han selv ble trukket tilbake til Tyskland. Mot seg hadde han sterke krefter i Berlin som nettopp støttet Quislings ønske. Dette er bekreftet i artikkelen i Norsk

Krigsleksikon 1940-1945. Ifølge leksikonet fikk Quisling støtte av riksleder Rosenberg som fikk Hitler til å beslutte "å gjøre Quisling til sin mann i Norge, i alle^{fall i} fremtiden". Dette fikk selv-sagt Terboven beskjed om. For å motvirke Quislings maktovertakelse, eller i det minste å få den utsatt, satset Terboven på å tvinge igjennom en sterkere NS-representasjon i Riksrådet, uten at disse utgjorde noe flertall og heller ikke fikk ledelsen i rådet. Som nevnt krevet han gjennom sin forhandler at NS skulle ha fem av rådets medlemmer. Da dette krav kom måtte Presidentskapet forstå hvilken retning det gikk, og satte foten ned. De fikk jo heller ikke noe klart svar på om Terboven skulle forbli som øverste sivile sjef i Norge. Terbovens tanke var så, mener vi, "at kommer tid kommer råd". Hans dyktighet i intrigemakeri var kjent, ikke minst blandt hans egne.

Da Terboven forsto at slaget, iallfall foreløpig var tapt, valgte han å bryte forhandlingene med Presidentskapet og Stortingets representanter. Dette brudd forelå sannsynligvis allerede fra Presidentskapets og stortingsrepresentantenes side, kanskje ikke minst fordi de ikke fikk gjennomslag for sitt krav om forlengelse av sin valgperiode slik at de kunne stå over og styre Riksrådet som om det hadde vært en vanlig regjering.

Etter bruddet sto bare tilbake for Rikskommisaren å utnevne de kommisariske statsråder, som et år senere fikk sin tittel endret til ministre uten at dette øket deres makt og innflytelse. For Terboven var det en seier at han fortsatt ble sittende som Rikskommisar og gjennom sine egenutnevnte statsråder styre landet. Han fikk utsatt avgjørelsen på Quislings krav om at han skulle avgå og vende hjem, iallfall foreløpig. Vi kommer tilbake til at han også greide å få utsatt sin hjemreise etter at Quisling overtok som Ministerpresiden den 1. februar 1952.

I sin radiotale den 25. september 1940 kunne Terboven, sikkert etter instruksjon fra Hitler, ikke unnlate å gi Quisling og hans tilhengere et løfte, nemlig ved uttalelsen: "For en fremtidig nasjonal norsk løsning av den nåværende situasjon, d.v.s. for en løsning som er skikket til i vidtgående utstrekning å vinne frihet og selvstendighet tilbake for det norske folk, gis det nå bare én vei, og denne fører over Nasjonal Samling".

Det er på det rene at dette løfte førte til at et stort antall som likte partiets program meldte seg som medlemmer av partiet ut over høsten og vinteren 1940-41.

25:SEPTEMBER 1940 TIL 1.FEBRUAR 1942.

I denne perioden "regjerte" de 13 kommisariske statsråder med den begrensede myndighet Rikskommisaren forlenet dem med. Rikskommisariatet ble utbygget med flere avdelinger og en større stab av mer eller mindre dyktige og maktglade tjenestemenn. De norske statsråder var sterkt innstillet på å slåss for selvstendighet og ga ikke frivillig etter for tyske påbud. Statsrådene dannet ikke noe kollegium og de sto etter ordningen hver for seg under Rikskommisaren og hans administrasjon. De av dem som var medlemmer av NS hadde jevnlig møter med Quisling slik at de kunne påkalle hans hjelp om nødvendig. Det var et godt forhold mellom statsrådene, også innbefattet de av dem som ikke var partimedlemmer. Hele ordningen var ment å være midlertidig inntil Quisling skulle overta som, håpet ja trodde man, sjef for en regjering i et tilnærmet fritt land. Den eneste begrensning av betydning regnet man med skulle være at de betydelige tyske militærtropper som sto i landet selvsagt ~~selvsagt~~ skulle stå her og under tysk kommando så lenge storkrigen varte og inntil en tysk seier var oppnådd. Forholdet mellom Terboven og Quisling bedret seg ikke. Det var to vidt forskjellige menn som kjempet mot hverandre, selv om det utad skulle kamoufleres og gis inntrykk av samarbeide. Her hadde vi på den ene side den storgermansk innstillede Terboven som så for seg et samlet Germania omfattende ihvertfall de nord-europeiske stater som en enhet og styrt og ledet av tyskere med Hitler på toppen. Den øverste sjef for den tyske marine i Norge, generaladmiral Hermann Boehm karakteriserte i sin bok som i norsk oversettelse har tittelen "Norge mellom England og Tyskland" Terboven som slø og meget upålitelig samt brutal. Han var en ensom mann som, ifølge uttalelser fra hans nærstående, likte å spille på mennesker, eller kanskje rettere spille den en ut mot den annen. At han var en meget maktglad mann viser mange av de aksjoner han sto bak i sin "regjeringstid" her i landet. Mot ham sto Vidkun Quisling som menneskelig sett var sin motpart langt overlegen både når det gjaldt kunnskaper, intellekt og redelighet. Under de langvarige forhandlingene med Terboven og med høyere myndigheter i Tyskland opp til Hitler vek han aldri fra sitt hovedmål: nemlig å få gjenopprettet Norges frihet og selvstendighet, eventuelt som en likeberettiget stat innen et statsforbund bestående av europeiske stater, eventuelt også omfattende Nord-Amerika. Når det gjaldt mindre viktige spørsmål har vi inntrykk av at han var mer elastisk. Han syntes, i motsetning bl.a. til sin innenriksminister Hagelin, å vike fra å sette saken på spissen og heller finne seg i utsettelse av kravet om selvstendighet. Dette hadde sammenheng med en frykt

for at tyskerne skulle slå spillet overende og innføre et tysk militærstyre i landet, og eventuelt etter en vunnen krig mer eller mindre innlemme Norge som en tysk provins. Disse spørsmål kommer vi tilbake til. En stor vanskelighet i forholdet mellom de to menn var oppfatningen av ærlighet og ordholdenhet. Terbovens syn på disse forhold forskrekket ofte Quisling, noe han i den indre krets ikke greide å holde tett med.

Terbovens hovedargument mot å overlate mere makt til Quisling var at partiet hadde for liten tilslutning i det norske folk. Han argumenterte med at et NS-styre i et mer selvstendig Norge ikke kunne garantere at de tyske militæravdelinger som sto i Norge kunne få nok støtte og være sikret mot sabotasjer m.v. ved et mulig angrep mot dem fra allierte styrker. Motargumenter som at NS hadde et voksende medlemstall og at sympatien og troen på partiet omfattet et langt større antall enn det medlemskartoteket viste ble avvist. Det samme gjaldt at tilslutningen ville bli betydelig høyere om den tyske siviladministrasjon ble nedlagt. Det syntes klart at tilliten til partiet ble sterkt svekket ved de ofte meget brutale aksjoner, ikke sjelden hevnaksjoner som i Telavåg, hisset folk opp mot ikke bare Tyskland men også NS som ifølge motpropagandaen hadde ansvar for dette. Det er neppe tvil om at Terbovens påstand om at NS ikke kunne sikre de tyske militære interesser bevisst ble brukt av Terboven for å sikre at han ble værende her.

Tiltrods for Terbovens negative holdning fortsatte Quisling sitt arbeide for å komme frem til målet et fritt og selvstendig rike under hans ledelse. Ingen andres forsøk på å nå målet med å overta styret i Norge syntes å ha noen mulighet for å lykkes. Sommeren 1940 ble det jo gjort slike forsøk, bl.a. av en gruppe tidligere medlemmer av NS og med gode kontakter i Tyskland uten at de var nær å lykkes. Forhandlingene med Stortingets Presidentskap hadde forøvrig klart vist at Tyskland ved Rikskommisaren ikke engang ville drøfte forslaget om å forlenge stortingsrepresentantenes funksjonsperiode slik at de kunne bli sittende som et overordnet regime overfor det påtenkte Riksråd. Det var gjort klart at et styre i Norge som utgikk av de gamle partier og som ville bety gjeninnføring av det gamle parlamentariske system ville ikke komme på tale. Det var jo også en forutsetning at Riksrådet skulle bestå av såkallte "tyskvennlige" personer. Med den tyske ideologi med raselære, førerdyrkelse og pangermatismen var det ingen mulighet for at erobrede stater etter en seier ville bli frigjort uten at statssystemet i landet kunne regnes som nær det nasjonalsosialistiske system og dets "verdanskuelige" ideal. Tyskerne mente at NS program i det vesentligste fyllte dette krav.

Quisling gjorde gang på gang henvendelse til Hitler og hans nærmeste for å komme videre mot det som var lovet: en fri og selvstendig stilling for Norge. Henvendelsene ble lenge møtt med velvilje og løfter om at dette spørsmål skulle bli tatt opp og løst samtidig som det skulle bli inngått en formell fredsslutning etter krigen i 1940. Faktisk rådet det jo fred mellom Tyskland og Norge ved at Norge hadde kapitulert, men en de jure avtale manglet.

Det ble nok i denne tid avgitt mange løfter fra tysk side som ikke ble oppfylt. Etterhvert ble undskyldningen om utsettelse gitt under henvisning til at tysk krigføring måtte prioriteres og gå foran nær sagt alle andre hensyn. Løftene ble like fullt bekreftet. Ved fremstillingen av dette avsnitt er det naturlig i første rekke å bygge på tysk dokumentasjon, da det jo var Hitler som kunne beslutte om det skulle gjennomføres en endring.

Quisling hadde under hele okkupasjonstiden verdifull støtte fra Den tyske marine under sin leder storadmiral Raeder og den øverstbefalende for marinen i Norge generaladmiral Boehm som i 1956 utga sin foran nevnte bok "Norge mellom England og Norge" som ble utgitt i norsk oversettelse året etter. I det følgende blir opplysninger i denne bok gjengitt.

Rikskommisar Terboven kom endelig, sikkert etter ordre fra Hitler høsten 1941 frem til at det burde skje en endring slik at Quisling kunne overta som regjeringssjef. Boehm skriver at han sammen med sin førsteadjutant, korvettkaptein Schreiber ble invitert til et møte med Quisling den 23. januar 1942. Quisling hadde fortalt at han hadde godtatt overfor Terboven at det skulle være enu en mellomregjering før den endelige og fulle selvstendighet ble ordnet. Rikskommisaren hadde foreslått at det den 28. januar skulle inngås en preliminærfred. Den 1. februar skulle Quisling danne en regjering som straks skulle anerkjennes de jure av Tyskland. Quisling skulle overta ministerpresidentstillingen uten å bli innsett ^{av} rikskommisaren, men underforstått anerkjennes. Samtidig skulle det gjøres kjent at fredsforhandlinger ville bli innledet. Rikskommisaren hadde erklært at fredsforhandlingene ville være avsluttet 1. mai 1942.

Disse planene hadde vært forelagt Hitler ved ~~ved~~ sjefen for Einsatzstab, som var et kontaktledd mellom det tyske parti og NS, Wegener. Boehm hadde advart Quisling mot å overta en ny rolle uten å støtte seg på garantier fra Det tyske rike. Schreiber hadde sagt: "Tro ikke på Terboven, - han lyver, bare han åpner munnen",

I et brev av 26. januar 1942 til Rikskommisaren ber Quisling om at han i sin tale under riksakten den 1. februar uttrykkelig nevner at dannelsen av den nasjonale regjering betyr det siste trinn før

oppnåelsen av den fullstendige selvstendighet. I brevet viser Quisling til at Wegener har uttalt til ham, altså etter dennes møte med Hitler, at overgangstiden ikke skulle vare mer enn to måneder.

Medlemmer av NS ble selvsagt ikke i detalj orientert om disse planer, ja de må kunne kalles avtaler. Imidlertid lekket jo adskillig ut, og optimismen om hva som skulle skje i nær fremtid var stor.

Så kom den store dag NS-medlemmer hadde håpet og ventet på.

STATSAKTEN 1. FEBRUAR 1942. OG TIDEN FRØM TIL MAI 1945.

Forventningene var store til hva som skulle skje under den såkalte statsakt i Riddersalen på Akershus Sott den 1. februar 1940. Det var et stort fremmøte av både norske og tyske gjester. Quisling syntes å være meget fornøyd da han holdt sin tale hvor han fremhevet stundens storhet og alvor bl.a. med uttalelsen at denne dag var for Norge større enn 17. mai ¹⁹¹⁴ og 7. juni 1905. Etter anmodning fra ministrene og etter innhentet uttalelse fra Høyesterett om at det ikke var noen statsrettslige betenkeligheter overtok han som ministerpresident og med dette som leder av Norge med den myndighet som etter Grunnloven tillå Konge, Regjeringen og Stortinget. Men så kom kalddusjen ved Terbovens tale. Den inneholdt intet om at denne statsakt var det siste skridt på vegen mot full selvstendighet for Norge. Heller inneholdt den noe om den løvede fredsslutning. Terboven nevnte intet om sin egen avgang.

Det hadde igjen vist seg at hverken ledelsen i Berlin etter den herværende rikskommisar var å stole på.

I den tid som fulgte og inntil krigens slutt i 1945 regjerte Den nasjonale regjering under Quislings ledelse med forholdsvis rommelige fullmakter, men Der herr Reichskommisar kunne gripe inn, i det alt vesenligste med å nemkte tiltak og lover som regjeringen ville gjennomføre. Som vi vil komme tilbake til skjedde dette ikke minst på det sosiale område og når det gjaldt bedring av folkets kår.

Trods skuffelsen fra Quisling og hans regjerings side, som ble delt med alle orienterte NS-medlemmer, skjedde et betydelig fremskritt ved den nye ordning. Selv om den tyske overhøyhet ved en rikskommisær her ble det et betydelig større rom for initiativ og utfoldelse gjennom regjeringen enn det hadde vært tidligere ved de kommissariske statsråder/ministre som ikke var et samlet kollegium med en leder på toppen.

Det kom temmelig ofte til konfrontasjoner mellom Den nasjonale regjering og Rikskommisariatet. Det ble en stadig kamp for å beskytte norske interesser mot tyske tjenestemenn som hadde en sterk vilje til å gjøre seg gjeldende. Det var ikke uvanlig at tjenestegraden var høyere enn kunnskap og dyktighet burde tilsi. Den enkelte minister sto nok sterkere etter at den nye ordning med en til en viss grad selvstendig regjering var dannet. Men Terboven unnlot ikke å gjøre det klart at han var den øverste sjef på den sivile sektor i Norge.

De største vanskeligheter besto i at det ikke var mulig for Quisling og hans regjering å hindre Rikskommisariatsens ofte urimelige og brutale aksjoner som kostet mange, ofte uskyldige mennesker deres frihet og også i mange tilfeller livet. Han hadde jo ingen forståelse for norske forhold og vanlig tenkesett. Først mot slutten av okkupasjonen lyktes det i samarbeide med høyere tjenestemenn innen det tyske sikkerhetspoliti å få satt en stopper for tysk gisseltakning og arrestasjon av uskyldige som straff eller hevn for andre nordmenns ofte relativt ubetydelige forgåelser, f.eks. flukt fra landet.

Folk flest oppfattet det ofte slik at det sto norske krefter bak tyske aksjoner, noe tysk propaganda ikke søkte å motvirke ved åpent å ta ansvaret. Motstandsbevegelsen utnyttet dette til angrep på NS og regjeringen.

Mange har ikke forstått hvorfor Quisling, hans regjering og partiets medlemmer fortsatte sin virksomhet helt frem til den tyske kapitulasjon i mai 1945 når det ble klart at nederlaget nærmet seg. Noen, men neppe mange, trodde nok på på tyskernes mer enn antydning om at et nytt våpen, langt sterkere enn raketten som ble sendt mot England og som ville bringe krigen til en avslutning med tysk seier. Nei, for de aller fleste var det nok en mere realistisk grunn, nemlig frykten for innføring av tysk forvaltning. Quisling uttrykte dette slik i sin forklaring for lagmannsretten (det stenografiske referat av saken side 364): "Hvis jeg ikke hadde gjort min innsats, ville en ^{my} hårdere skjebne ha rammet Norge i disse årene. Det ville bl.a. vært tysk forvaltning og en langt mer hensynsløs utbytting av landet med derav følgende uro og de skarpeste represalier".

Terbovens brutale hensynsløshet når det gjaldt synet på menneskeliv var kjent. Uten den dempende virkning Quisling og NS trods alt kunne utøve ville hans tiltak kunne bli langt mere nådeløse. Det samme gjaldt for annen utnyttelse av folket og landet. Vi kjente ialfall delvis til tysk fremferd i andre okkuperte land.

Avgjørende var for de aller fleste en sterk ansvarsfølelse og på slutten med russiske tropper i Finnmark sterk frykt for at Sovjet ville forbi der og rykke videre sydoover. NS-medlemmene hadde forvissning om at de hadde gjort sin plikt mot folk og land, tanker om at de hadde sveket og var hjemfallne for straff var sikkert helt fremmed, de regnet seg som gode patrioter. Vi snakker ikke her om de som hadde deltatt i torturering av fanger eller gjort seg skyldige i andre åpenbart straffbare handlinger, bare om de vanlige partimedlemmer, også de som satt i ledende stillinger og hverv.

Vi finner grunn til å etterlyse sannheten i beskyldningene som florerte om at NS var et angiverparti hvor korrupsjon var omfattende. Bare et meget lite antall medlemmer ble straffedømt for slike forhold og det av domstoler som krevet svært lite av bevis for å avsi fellende dommer.

NS-medlemmenes rene samvittighet viste seg i at få, om i det hele noen satte seg til motverge under arrestasjonsbølgen - aldri i historien har vel påståtte forredere oppført seg slik i lignende situasjoner. Når frigjøringen av Norge forløp på en slik måte som tilfellet var skyltes det i vesentlig grad at også de som hadde sluttet seg til Nasjonal Samlings side mente at det felles mål for alle nordmenn var nådd, det at Norge igjen hadde fått tilbake sin frihet og selvstendighet. Det var forøvrig utgått ordre fra Quisling og andre ledere i partiet om at enhver motstand og eventuell kamp måtte unngås. Denne ordre ble fulgt, ikke minst av de flere tusen kamptrenede frontkjempere. Hadde man visst hvilken type "rettsstat" som ble innført er det ikke så sikkert at ikke noen i desperasjon hadde satt seg til motverge mot å bli arrestert.

Det er ikke vår mening å benekte at det under okkupasjonstiden nok ble begått feil fra Nasjonal Samlings folk i administrasjonen av landet. Med de store vanskeligheter som besto som buktert mellom okkupasjonsmakten og folk^{et} var nok ikke annet å vente. Det sto bare et begrenset antall loyale mennesker til disposisjon, ofte unge entusiastiske kvinner og menn uten erfaring, og oppgavene var mange og vanskelige. Hvem kunne forøvrig med hånden på hjertet si at de ikke foretok handlinger eller traff beslutninger de i ettertid vil forsvare? Det gjaldt nok også de som var motstandere av partiet og dets styre. Vi vil i det følgende se nærmere på hvorledes styringen av landet ble utført.

NASJONAL SAMLINGS OPPGAVE UNDER OKKUPASJONSTIDEN.

Vi kjenner ikke til at noen historiker rent prinsippielt har behandlet den, vi kan si tofrontkamp Nasjonal Samling måtte føre under den annen verdenskrig. Quisling og partiets ene oppgave var å arbeide for å gjenvinne fedrelandets frihet og selvstendighet. Den oppgaven og hvorledes den ble søkt løst er behandlet foran. På dette område var målet i prinsippet felles for partiet og dets motstandere, nemlig å få tyskerne ut av landet og frihet til å styre oss selv. På dette område var tyskerne partiets motstandere. Den annen oppgave var etter at partiets folk kom i situasjon til å ta fatt etter 25. september 1940 å styre landet innen de rammer som etterhvert ble noe utvidet, på best mulig måte. Her var i en viss utstrekning tyskerne samarbeidspartnere med den vesentlige reservasjon at tyske overgrep måtte bekjempes. Med landets meget ~~g~~ dårlige selvforsyningsgrad av helt nødvendige varer, særlig av matvarer, var vi avhengige av innpøst fra eller via Tyskland. Når det gjaldt den pågående Verdenskrig hadde Nasjonal Samling og motstanderne her hjemme som besto av flere grupper med den såkalte Hjemmefront med flere mer eller mindre samarbeidende organisasjoner, forskjellige håp. NS-folk fryktet at et de allierte hvor Sovjet var deltaker fra sommeren 1941, ville seire med det resultat at Norge kom under dette som en vasall uten eller nærmest uten selvstyre. Utviklingen etter krigens slutt for Øst-Europa viste at denne frykt i høy grad var berettiget. Vi så for eksempel at Polen, som England og Frankrike erklærte krig mot Tyskland for å berge, endte som en vasallstat under Sovjet, tilsynelatende uten at de to nevnte stater kunne gjøre noe for å hindre det. Fordi Quisling hadde advart sterkt mot denne utvikling og ble trodd av sine tilhengere, håpet, og trodde lenge NS-medlemmene at Tyskland ville seire i krigen. Hjemmefrontens folk, sammen med dem som sto på deres side, ^{håpet} at de allierte stater ville gå av med seieren. På det hold hersket det tilsynelatende ingen frykt ~~for at Sovjet-Russland~~ var en trussel mot Norges frihet og selvst^endighet i fremtiden. At innstillingen faktisk var slik fremgår av den store begeistring for Sovjet etter krigen med dannelsen av flere vennsorganisasjoner som Norsk-Russisk Samband og andre. Når det gjaldt krigen ~~der~~ i øst, hvor jo avgjørelsen egentlig falt, sto derfor NS på tysk side. Der var de norske frontkjempere våpenbrødre med de tyske soldater.

Vel den største og vanskeligste oppgave under okkupasjonen var å skaffe mat til befolkningen. Vi hadde jo en meget liten selvforsyning av matvarer, bortsett fra fisk. Landet var helt avhengig av betydelig import av korn og mel og av kraftfor til husdyrbestanden. Forøvrig gjaldt for jordbruk og skogbruk at vi var avhengige både av maskiner, reservedeler og drivstoff. For fiskeforsyningen ble det i høy grad et transportbehov som det var vanskelig å løse. Næringen var også hindret ved at allierte raids helt inn i fjordene medførte betydelig tap både av menneseliv og båter. Rute- og andre transportskip langs den lange og utsatte kyst var utsatt for overfallangrep og mange ble senket med store tap. Drivstoff var også her et stort problem. Dessuten kjøpte tyskerne opp store kvanta fisk til sine tropper her.

Etter 25. september 1940 og inntil kapitulasjonen i 1945 hadde flere grener av administrasjonen som varsledet av NS-medlemmer de største problemer på disse områder. Det gjaldt både sentralt og lokalt. Matforsyningen hadde forøvrig ikke vært mulig å løse på en forsvarlig måte uten at Tyskland etter inngåtte avtaler påtok seg å importere hit betydelige mengder, særlig av korn. For å holde liv i husdyrene og såvidt mulig holde oppe produksjon av kjøtt og melk ble det istedenfor kraftfor, som før krigen ble importert i store mengder, foret med cellulose. Produksjon av denne var ifølgende avhengig av avvirking i våre skoger.

De departementer som måtte løse oppgavene var i første rekke Landbruksdepartementet, Forsyningsdepartementet og Sjøfartsdepartementet. Det kan være av interesse å se på hvorledes sjefene for disse departementet ble bedømt etter okkupasjonens slutt.

I høyesterettsdommen mot landbruksminister Th.J.O.Fretheim uttalte førstevoterende bl.a. følgende: "På den annen side er det under behandlingen for Høyesterett kommet frem en rekke momenter av formålsladende art. De nye opplysninger angår til dels omstendigheter som er drøftet i lagmannsrettens betraktninger over straffutmålingen, men til dels angår de også tidligere ikke opplyste forhold. Opplysningene utdyper og bekrefter bildet av domfelte ^{sm} av en mann som ikke er av ondsindet eller pågående karakter, og som under sitt virke også ~~under sitt virke~~ har vist sin sterke interesse for norsk landbruk og spesielt for norsk skogbruk. Derfor har han da også på disse områder kunnet være til nytte for landet. Ved domfelte er det i det hele tatt den eiendommelige dobbelthet at hans straffbare forhold i flere henseender korresponderer med foreteelser som trekker i en annen retning. Dette viser seg således i hans forhold til landbruksorganisasjonene .....

Høyesteretts flertall sluttet seg til førstevoterendes vota.

lom London-regjeringen og Moskva, å stille seg til disposisjon for nazistisk propaganda mot bolsjevismen, fra Irgens` side ble møtt med et bestemt avslag, må regnes ham til gode, Overhodet tegner det omhandlede avsnitt av lagmannsrettens domsbegrunnelse bildet av en mann som, så langt fra å ville skade landsmenn, tvert imot villig har ytet bistand for å avbøte ulykker som okkupasjonen og dens overgrep brakte over hans landsmenn, og for vis-à-vis okkupasjonsmakten å vareta landets og dets borgeres økonomiske interesser".

Det var jo ganske utrolig at det lykkedes for Irgens å få den tyske okkupasjonsmakt med på en ordning som sikret uteseilernes pårørende her i landet en av staten garantert utbetaling av den hyre sjøfolkene opparbeidet fra rederier hjemmehørende her i landet. Det samme gjelder for hans hindring av at norske skip som seilte og fraktet folk og gods langs kysten ikke ble prisedømt og overtatt av Tyskland.

Dommen over minister Irgens er inntatt i Norsk Rettstidende for 1946 side 75 flg.

Med de sitater som er inntatt foran er det vår hensikt å vise at de to ministre i sterk grad ivaretok den norske befolknings interesser. Når de maktet dette på en så utmerket måte skyltes det selvsagt at de hadde Quisling og Nasjonal Samling i ryggen. Det vil føre for langt å sitere fra de andre ministres domsgrunner, men det er på det rene at også disse ministre i sterk grad ivaretok norske interesser. Det var meget ofte motsetninger og kamper mot de forskjellige tyske instanser, naturlig nok oftest mot Rikskommisariatet som hadde en trang til å blande seg inn i norsk administrasjon. Ofte ble slike stridsspørsmål tatt opp under regjeringens møter. Quisling som leder av regjeringen måtte ofte gå i bresjen med henvendelser enten til Terboven eller til sine kontakter i Berlin.

Minister Fretheim med støtte av sine embets- og tjenestemenn i Landbruksdepartementet gjorde utvilsomt en fremragende jobb for å få dyrket og markedsført de levnettsmidler som kunne bli dyrket i landet. Han hadde stor evne til å etablere samarbeide, like godt med medlemmer som ikke-medlemmer av partiet. Han ble i november 1941 enstemmig valgt som formann i Norges Bondelag, omdøpt til Norges Bondesamband, av et beslutningsdyktig landsstyre i organisasjonen. Han ble forøvrig, også enstemmig, hele okkupasjonstiden gjenvalgt som formann for Drammensdistriktets Skogeierforening. Bondelagets medlemmer, som i betydelig grad fortsatte som medlemmer av Bondesambandet uten å melde seg inn i N.S., var aktive i styrer og råd innen landbruket. Retten til å oppnevne disse ble

delegert til Bondesambandets lokale organer. Mange historikere som har skrevet om okkupasjonstiden er på villspor når de fremstiller det slik at det var en bitter kamp mellom de bønder som var medlemmer av N.S. og de som sto utenfor. Det var nok i virkeligheten langt mere samarbeide og forståelse og samling om oppgaven å skaffe mest mulig mat til befolkningen. Men, det var et problem at unnaluxing fra å levere til omsetningssentralene og isteden salg på svartebørsen var temmelig omfattende. Når det gjaldt disse sentralene lykkedes ^{det} Fretheim å etablere et godt samarbeide, også når det gjaldt bekjempelse av svartebørshandelen.

Som allerede berørt var landet i høy grad avhengig av import av viktige matvarer. Den eneste leverandør var Tyskland, og i noen grad Danmark og Sverige. Det var Forsyningsdepartementet som tok seg av disse oppgaver. Minister for dette departement var mesteparten av okkupasjonstiden Eivind Blehr som var jurist og hadde vært ansatt i Utenriksdepartementet hvor han hadde hatt viktige folkerettslige oppdrag. Fra "Norsk Krigsleksikon 1940-1945" som er forfattet av fremtredende historikere, hitsettes fra omtalen av Blehr: "Blehr - Backe-avtalen, avtale inngått i Berlin i slutten av mars 1942 mellom næringsminister Eivind Blehr og den tyske ernæringsminister og statssekretær Backe. Avtalen sikkret Norge innførsel av næringsmidler fra Tyskland for resten av okkupasjonen. Norge var nærmest helt henvist til Tyskland som leverandør av livsmidler...."Avtalen sikkret leveranser av fett og korn, og ble senere påberopt overfor tyskerne. Importoverskuddet fra Tyskland hadde stadig økt, og fra 1942 av var det tysk politikk å avvikle clearingssaldoen og bare levere mottilsvarende ytelser fra Norge. Likefullt fortsatte saldoen å vokse i Blehrs embetstid til 789 mill. riksmark i tysk favør våren 1944, hvilket ble muliggjort ved denne avtalen. Importoverskuddet innebar en nettogevinst for Norge, idet summen ikke ble tilbakebetalt. Lagmannsretten krediterte i 1946 Blehr for hans virksomhet på dette felt....."

Videre skal siteres fra nevnte bok: "Som minister var Blehr en av de mest uredde og egenrådige i NS-ledelsen. Han gjorde det klart at han ønsket et selvstendig Norge under Quislings ledelse, og satte seg gang på gang krav fra okkupasjonsmakten av økonomisk art. Det var i stor grad hans fortjeneste at norske kirkeklokker ikke ble utlevert til tyskerne. (For å omsmeltes for bruk av metallet i krigsproduksjon - vår bemerkning.) Denne nasjonalistiske holdningen gjorde at han ble en torn i øyet til reichskommisariat, og han ble også motarbeidet av krefter i NS-ledelsen. Sommeren 1944 ble han presset ut av regjeringen."

Finansdepartementet ble fra 25.9.1940 til 1.2.1942 ledet av administrerende bankdirektør Erling Sandberg som minister. Han var ikke medlem av N.S. Fra hans fratreden til sin død våren 1945 var Frederik Prytz finansminister. Begge lykkedes i høy grad i å føre en finanspolitikk som tjente norske interesser. Med hjelp fra sine nærmeste embets- og tjenestemenn førte begge en hard kamp for å hindre at belastningen av okkupasjonsomkostningene for den norske stat ble så høye som rikskommissariatet ønsket. I "Norsk Krigsleksikon 1940-1945" er bl.a. anført om Prytz:

"Hans ledelse av Finansdepartementet 1942-45 er aldri blitt undersøkt systematisk, men hans kamp mot de inflasjonsdrivende tyske tiltak, og hans intense forsøk på å dempe den tyske utbyttingen gjennom å tappe Norges Bank, er vel dokumentert."

Vi tar også litt med om innsatsen fra nok en minister, nemlig professor Birger Meidell som var leder av Sosialdepartementet fra 25.9.1940 til 9.9.1941. Han gikk sterkt inn for å få gjennomført deler av N.S.'s sosialprogram og å få forbedret arbeidernes lønns, trygghet og arbeidsforhold. Dette medførte at han i høy grad kom på kant med rikskommissariatets folk. Etter den tyske unntakstilstanden i september 1941 trakk han seg som minister. Vi kommer tilbake til den sosialpolitikk som ble ført under okkupasjonen og de forbedringer av denne som ble gjennomført ~~ne-~~^{trods} ~~frøds~~ sterk tysk motstand.

Vi vil nøye oss med å omtale de menn som ledet de departementer som var særlig viktige for styringen av landet under okkupasjonsårne. Det var disse departementer som i særlig grad hadde ansvaret for livbæringen av folket samt å sikre at ikke statens finanser ble ødelagt for fremtiden. Noen mere konkret og detaljert fremstilling er det ikke plass til i dette skrift. Forøvrig har få forskere interessert seg for dette felt av historien. Forøvrig var det ikke bare i sentraladministrasjonen det ble ydet godt arbeide for å ivareta folkets og landets interesser. Også ute i fylker og kommuner ble det gjort en stor innsats. For kommune-styrenes vedkommende løp valgperioden ut i 1941, og nye valg ble ikke tillatt av okkupasjonsmakten. Selv om motsetningene mellom tilhengere og motstandere av N.S. ikke var så hatsk og uforsonlig som fremstillet etterpå ville det nok vært vanskelig om klare motstandere av N.S. og derved statens styre var blitt valgt inn som ordførere og i andre verv i kommunene. Ved en ~~en~~ kommunal-forordning av desember 1940 ble bestemt at Innenriksdepartementet skulle oppnevne ordførere til å representere kommunene og lede dens ~~dens~~ forvaltning under fullt personlig ansvar. ~~Nettsamme~~

her ble altså prinsippet fra N.S. program, noe vi kommer tilbake til, lagt til grunn, nemlig det såkallte "fører og ansvarsprinsipp". Medlemmer av kommunestyrene ble utpekt av de respektive fylkesmenn i samråd med N.S. fylkesførere. Det er neppe tvil om at det i kommunenes ledelse ble utført godt arbeide. Dette gjaldt både de kommuner som hadde ordførere som var medlemmer av N.S. og de temmelig mange som ikke var medlemmer men var villige til å ta på seg oppgaven av hensyn til sine distrikter. Svært mange av kommune styrerepresentantene var ikke partimedlemmer. Før krigen slet de aller fleste kommuner både i by og på landet med en tung gjeldsbelastning. Ved okkupasjonstidens slutt var denne byrde fjernet eller sterkt lettet.

For å sikre at de lagre av matprodukter og andre nødvendige forråd som forelå ved krigens begynnelse, som forøvrig var alt for små, og det som ble produsert og importert senere, var det nødvendig å gjennomføre en streng rasjonering. Uten dette ville fordelingen blitt høyst urettferdig. Videre måtte det treffes tiltak for å unngå skjevfordeling ved ulovlig omsetning, den såkallte "svartehandel" der pengene og ikke behovet var avgjørende. Det ble opprettet et eget prispoliti som fikk en meget vanskelig oppgave. Vi mener det er grunnlag for å hevde at selv om matforsyningen var dårlig led få direkte nød og helsemessig kom folket rimelig bra gjennom okkupasjonsårene. Det er iallfall på det rene at situasjonen her i landet var langt bedre enn i andre land, selv om selvforsyningsgraden ved krigens utbrudd var langt lavere her enn i andre land.

I forsøk på å få bukt med tuberkulosen, som gjennom mange år hadde vært en uhyggelig folkesykdom, ble for første gang igangsatt skjermbilledundersøkelse av hele folket. Videre ble opprettet helsestasjoner for mor og barn. Disse tiltak ga meget gode resultater. Det norske folk kom rimelig godt helsemessig sett gjennom de fem årene og ble forskånet for alvårlige epidemier.

For Nasjonal Samling var sosialpolitikken et meget viktig tema helt fra partiets stiftelse i 1933. På dette område kom partiets sosialistiske grunnsyn tydelig frem. Målet var å bygge et solidarisk samfunn uten klasse motsetninger og med rettferdig fordeling av godene. Sosialisme må her leses som ansvar for medmennesker som på grunn av arbeidsløshet, sykdom eller at andre ikke selvforskyllte årsaker fallt utenom og trengte hjelp og støtte. Primært skulle hjelpen skje i form av å skaffe arbeide til alle arbeidsføre, altså hjelp til selvhjelp. Ungdom skulle sikkes utdanning og skulle oppdras til å arbeide og vise solidaritet gjennom arbeidstjeneste og på annen måte. Bare i de tilfeller ~~et~~

Ingen annen løsning var mulig skulle ytelse av pangebidrag brukes. Sikkring og bedring av folkets helse må sees som en del av sosialpolitikken.

Under okkupasjonen søkte partiet å få gjennomført viktige reformer på sosialpolitikken område men ble i sterk grad hindret av Terboven og hans Rikskommisariat. For dem gikk hensynet til krigføringen foran alle andre hensyn. Historikeren professor Øystein Sørensen har i sin bok: "Solkors og solidaritet" (Cappelens Forlag 1991) gitt en grundig fremstilling av de planer N.S. hadde på mange områder av sosialpolitikken og av den kamp som, delvis med hell, ble ført mot okkupasjonsmakten. Her skal bare gjengis enkelte av forfatterens anførsler. De lover og tiltak som forelå ved okkupasjonens begynnelse ble bibeholdt og tildels forbedret. Det gjaldt bl.a. alderstrygden, arbeidervernlovn og ledighetstrygden. Når det gjaldt denne siste trygd, som var innført i 1939, ble den 4. mai 1940 suspendert av Administrasjonsrådet, noe som ble bekreftet av regjeringen Nygaardsvold ved forordning av 31. samme måned. Den ble imidlertid gjeninnført av statsråd Meidell 15. november 1940 (Sørensen s. 104-105). Det var en sterk strid mellom Rikskommisariatet og Sosialdepartementet om innføring av en krigspensjonering som tyskerne satte seg kraftig imot. Sosialminister Meidell ga seg, som vanlig, ikke lett og tautrekkingen endte med full seier for Meidell og hans meningsfeller (Sørensen s. 131). Etter langvarig strid mellom Sosialdepartementet og Rikskommisariatet ble det ved lov av 5. desember 1944 gjennomført en ny trygd, nemlig en barnetrygd. Sørensen, (s. 135), gir stor honør til sosialråd, en tid fungerende sosialminister Christian Astrup for å ha kjempet trygden igjennom. Trygden ble forøvrig bibeholdt etter 1945 med praktisk talt samme innhold og størrelse (Sørensen s. 139 flg.). Men desverre lykkedes ikke den nasjonale regjering på alle områder. Dette gjaldt særlig forsøkene på å heve lønningene for arbeidstakere. Her satte Terboven foten ned trods alle krav fra Sosialdepartementet og den kommisarisk ledede Landsorganisasjon. Det gjaldt også vedtakelsen av en "Arbeidets lov" som ble stoppet av Terboven. Sørensen nevner flere interessante trekk i de lovforslag som ble utarbeidet. Dette gjelder bl.a. at ansatte skulle gis medbestemmelsesrett (side 121 og side 123). Slik innflytelse skulle gis gjennom valgte utvalg kalt tillitsråd eller arbeiderråd. Det er interessant at under okkupasjonen ble en N.S. programpost om "rett og plikt til arbeide" grunnlovfestet. Bestemmelsen ble naturligvis opphevet i 1945, men den ble gjeninnført av Stortinget i 1954 i avdempet form: "Det påligger Statens

- 13 -

myndigheter at legge Forholdene til Rette for at ethvert arbeidsdyktig Menneske kan skaffe sig Udkomme ved sitt Arbeide". Professor Øystein Sørensen gir på side 157 et sammendrag, som hitsettes:

"I vår sammenheng er det videre grunn til å gjenta og presisere NS-regimets generelle sosialpolitiske holdninger. Som tidligere nevnt var NS grunnleggende positivt innstilt til det sosiale reformarbeidet fra tiden før 1940. NS-regimet gjorde intet forsøk på å oppheve eller suspendere den sosialpolitiske lovgivningen fra 1930-årene. Tvert om la regimet stor vekt på å opprettholde det sosiale sikkerhetsnett, til tross for den ekstraordinære krigs- og okkupasjonssituasjonen. Dette er en viktig del av konteksten, men det har ofte vært en undervurdert del i okkupasjonshistorisk litteratur."

Grunnlaget for partiet Nasjonal Samling og statsråder/ministre som var medlemmer av partiet samt for Den nasjonale regjering av 1.1. 1942 var partiets program. Dette var vedtatt av N.S. landsting og stadfestet av partiets fører i 1934. Selvsagt måtte visse deler av programmet bli noe tillempet til den situasjon som forelå med tysk okkupasjon av landet. Dette gjaldt bl.a. planene om en endring av statsforfatningen ved at Stortinget skulle suppleres eventuelt erstattes av et Riksting hvor medlemmene skulle velges innen den enkelte velgers yrkesorganisasjon. Rikskommisariatet satte seg nemlig bestemt imot at det skulle avholdes valg. Planer om en ny organisering av folk innen de forskjellige yrker, både innen næringsliv og kultur ble bearbeidet og planlagt, men det kunne ikke tenkes på gjennomføring før okkupasjonen var over og landet igjen var blitt selvstendig. Det må føyes til at siden nyordningen på dette felt måtte utskytes måtte de oppnevnte utvalg nøye seg å utrede spørsmålene, intet kunne bli vedtatt.

Det er innen rammen for dette skrift ikke plass for en gjennomgåelse av hele N.S. program. Vi nøyer oss med de poster i programmet som er eller blir behandlet, og til vedlagte kopi av programmet. I motpropagandaen mot N.S. ble partiets program angrepet i meget liten grad. Vi kommer tilbake til dette nedenfor under omtalen av fører og ansvarsprinsippet. Selvsagt må partiets program leses ut fra den situasjon som forelå da det ble skrevet og vedtatt tidlig i 1930-årene. Det var jo en tid med tildels hat, klassekamp, meget dårlige konjunkturer og med svært mange konkurser, ja for mange ^{led} direkte nød. Partiets program inneholdt, etter manges mening en interessant helhetsløsning som pekte ut av den

for mange håpløse hverdag og inn i lysere tider. Programmet atskilte seg fra andre partiprogrammer på den tiden, og forsåvidt også nu, ikke bare ved at det inneholdt en samlet plan for samfunnets oppgaver, men også ved at det ikke inneholdt løfter. Det var i virkeligheten en innbydelse til samarbeide om å organisere og løse de store samfundsoppgaver på en annen måte. Både før og under okkupasjonstiden var det ofte å høre at N.S. program tok opp og pekte på gode løsninger av grunnleggende problemer. Selv om det selvsagt ikke kan føres tilbake til Nasjonal Samling og dets program, lar det seg nok gjøre å peke på enkelte nye løsninger som etterkrigstidens politikere har valgt er i samsvar med det nevnte program. Grunnen er at programmet var preget av syn på hva fremtiden ville kreve av politiske tiltak.

Selv om mange spørsmål ved bedømmelsen av okkupasjonstidene politikk ikke av plasshensyn kan bli tatt opp i dette skrift må det sies litt om det omstridte såkaltte "Fører og ansvarsprinsipp" som delvis ble gjennomført i stats- og kommuneforvaltningen. Særlig etter krigen har dette prinsipp vært noe av et hovedpunkt i kritikken av N.S. som er blitt stemplet som et diktaturparti. Det har forøvrig bare vært snakket og skrevet om et "førerprinsipp". Det vesentlige tillegg til betegnelsen "ansvarsprinsipp" er stort sett blitt utelatt tiltrods for at dette var en vesentlig del av systemet. Etter partiets program, dets punkt I 3, skulle den enkelte embets- og tjenestemanns personlige ansvar og myndighet økes sterkt. Vi har jo sett, og ser fremdeles at ansatte i stat og kommune uhyre sjelden trekkes til ansvar for sine handlinger, så og si bare ved underslag og andre kriminelle handlinger blir det reist straffe- og erstatningssøksmål. Det er også på det rene at offentlig administrasjon og forvaltning har en tendens til å bli både tilfeldig og sendrektig på grunn av at avgjørelser treffes av folkevalgte styrever og råd hvor ansvaret pulveriseres, ikke sjelden ved at avgjørelser treffes ved anonyme vedtak ved avstemninger, og uten skikkelige begrunnelser. Det var slike argumenter som lå bak programposten om fører- og ansvarsprinsippet innføring. For orden skyld må nevnes at prinsippet ikke skulle gjøres gjeldende utenom den offentlige forvaltning, f.eks. i private bedrifter hvor forøvrig prinsippet i praksis har vært fulgt både før og under og etter krigen.

Når dette med ansvar ikke kom så meget frem under okkupasjonen skyltes det nok at de tyske sivile myndigheter med rikskommissaren i spissen ikke tillot politiske valg. Etter N.S. program skulle kontrollen av den offentlige forvaltning skje av organer innen

hæringar og kultur, de såkallte laug, som hadde som sin topporganisasjon et riksting av yrkeslagene. Som også skrevet foran kunne ikke denne programpost gjennomføres under okkupasjonen. Det ville heller ikke vært hensiktsmessig å prøve på dette på grunn av den klare motstand mot partiet som rådet. Skulle den nye organisering av folket ved siden av eller til erstatning av de tidligere organer valgt på partigrunnlag fungere trengtes en langt større tilslutning fra folket enn det var grunn til å regne med *under okkupasjonen*. Quisling ga uttrykk for at han nær sagt følte seg tvunget av situasjonen til å sitte med et eneansvar. Han følte seg nok og med all grunn som rikskommisær Terbovens hovedmotpol, og bare han hadde den autoritet som var nødvendig for å kjempe på Norges vegne overfor den tyske Fører. Quisling uttalte at det var ikke hans ønske å sitte som en eneheriker, den rollen ville han hurtigst mulig komme ut av når muligheten kom.

Vi mener det er nødvendig å kort omtale rettssikkerhetsspørsmålet under okkupasjonen. Først er det på det rene at våre domstoler virket som tidligere, altså helt upåvirket av den politiske myndighet. De aller fleste dommere fortsatt i sine embeter og såvidt vites ble ingen avskjediget på politisk grunnlag. Ved nyutnevnelser ble det tatt saklige hensyn. Det hendte at det var få eller ingen søkere til embetene og det hendte nok da at jurister med medlemskap ble utnevnt eller konstituert uten at de hadde de ønskede kvalifikasjoner. Erfaringen var at rettsapparatet fungerte på en utmerket måte. Høyesterett var i en særstilling. Der la dommerne høsten 1940 ned sine embeter etter at domstolen ikke vill bøye seg for pålegg fra Terboven om ikke å etterprøve lover/forordninger gitt av Rikskommisaren. Retten nedla som følge av dette sine hverv. Senere justisminister, dengang kommisarisk statsråd Sverre Riisnæs utnevnte som ^lfølge av dette nye dommere hvorav et flertall var medlemmer av N.S. Denne høyeste domstol fungerte som den tidligere og det er for oss ukjent at noen advokat nekte å prosedere for den. Det kan nevnes at etter 1945 ble det gitt anledning til etterprøve fra Høyesterett å få gjenopptatt saker der den nye rett hadde dømt. Så vidt vites ble ingen av de dommer som ble brakt påny inn for den gjeninntrådte rett endret. Dette var selvsagt en attest om god embetsførsel for de dommere som hadde overtatt i 1940, og selvsagt ble dømt for dette.

En annen del av det som benevnes rettssikkerhet, politiets arbeid har vært og er meget kritisert i ettertid. Dette gjelder ikke så meget det ordinære politi som det nyetablerte statspoliti, den vesentligste del av tiden under ledelse av general Karl A. Marthinsen, som ble likvidert av Hjemmefrontens folk den 8.2.1945.

Stiftelsen for Okkupasjonstidene
Okkupasjonstidene statspoliti ble opprettet fra 1. juli 1941.

Det skulle arbeide med politiske forbrytelser og forseelser, spionasje og våpenbruk. Avdelingen var som det ordinære politi underlagt Politidepartementet. Men, som opplyst i "Norsk Krigsleksikon 1940-45" kunne denne avdeling som andre avdelinger under politietaten motta direkte ordre fra det tyske politi. Dette skjedde bl.a. under aksjonen for å arrestere jøder i 1942, en aksjon Quisling var ukjent med før den var igangsatt. Nye opplysninger viser at Quisling var forferdet og samtykket i at flere jøder ble varslet i siste liten og kunne unnsnippe til Sverige. Det kan her vises til et brev av 1952 fra Quislings "skygge-utenriksminister" Finn Støre til overlege Johan Scharffenberg.

Som omtalt tidligere var det fra tysk side en betingelse for en formell fredsslutning at partiet N.S. fikk en slik tilslutning i forket at det garanterte at partiets folk kunne styre landet og herunder var det selvsagt meget viktig at det etter en overtakelse av makten kunne sikkres ro og orden og rettssikkerhet for den enkelte. Politiet, og særlig statspolitiet fikk med dette en meget viktig men svært vanskelig oppgave. Det kom ofte til motsetningsforhold mellom norsk politi og det tyske Gestapo, men tyskerne hadde jo den høyeste myndighet.

Det ble rettet beskyldninger mot Statspolitiet om at det ble brukt tortur mot fanger. Quisling tok dette opp med politi- og justisministrene som benektet forholdet. De fikk streng ordre fra Quisling om at pinlig forhør absolutt ikke måtte finne sted, og han viste til grunnlovsbestemmelsen om et slikt forbud (Grunnlovens paragraf 96). Såvidt vites ble ingen av de høyere tjenestemenn ved Statspolitiets sentralledelse dømt for å ha gitt ordre til eller samtykket i bruk av tortur, ihvertfall ble ingen av disse ledende tjenestemenn dømt til døden under det etterfølgende rettsoppgjør. Dette bekreftes i "Norsk krigsleksikon 1940-45" der det også opplyses at på høyere nivå i etaten ble det iverksatt etterforskning og avstraffelser, i de tilfeller det ble påvist bruk av tortur.

Bedømmelsen av Statspolitiets virksomhet må sees på bakgrunn av de sabotasjeaksjoner og likvidasjoner som ble utført av folk tilknyttet Hjemmefronten og andre motstandsorganisasjoner, ikke minst den kommunistiske hjemmefront, og som kostet mange, ofte helt uskyldige mennesker liv og helse. Dette førte til at det fra begge sider ble anvendt midler som nok ut fra situasjonen under en krig kan være forståelige, men som i ettertid bør beklages av begge "fronter".

Det er naturlig her å ta med litt om Quisling og partiets syn på det tyske terrorvelde som Terboven og hans folk ofte viste ved represalieaksjoner, henrettelser og arrestasjoner ofte uten grunn, ganske særlig ved gisselarrestasjoner av helt uskyldige mennesker. Quisling kunne ikke åpent, av hensyn til kampen mot den tyske rikskommisær, blande seg inn i disse rent tyske aksjoner, men bifallt fullt ut at partiet gjorde det som var mulig for å få satt fri fanger i tyske fengsler og leire samt hindre fullbyrdelsen av avsatte dødsdommer. Det foreligger en politiforklaring fra en av de øverste tjenestemenn i Gestapo^{ov} at dette arbeide førte til gode resultater og at det takket være henvendelser fra N.S.medlemmer lykkedes å bevege Terboven til å stanse de omfattende gisselarrestasjonene .

Hensikten med dette skrift er å redegjøre i korte trekk for de oppgaver Quisling, hans regjering og parti tok på seg under den tyske okkupasjon og hvorledes oppgavene ble løst. Den ene hovedoppgave var å bringe folket gjennom den uhyre vanskelige situasjon som oppsto ved okkupasjonen uten for store lidelser. Vi vil hevde at denne oppgave ble løst på en forsvarlig måte, få besatte land kom bedre igjennom de kanskje vanskeligste år i Norges historie. Alle ansvarlige krefter i folket hadde ære av dette, men partiets medlemmer fortjener heder og ikke fordømmelse i ettertiden. Vi mener at det ved den annen verdenskrigs slutt ikke var grunnlag for et hevn-oppgjør ved domstolene. De forekom nok enkelthandlinger som må beklages, men heller ikke "den annen side" kunne si seg fri for handlinger som ikke lar seg forsvare. Samlet sett fortjente medlemmer av Nasjonal Samling forståelse, ja ofte takk, istedenfor fordømmelse.

Når det gjelder den annen oppgave: Å få gjenopprettet Norges frihet og selvstendighet så lykkedes ikke dette. Det ble dog fra øverste makt i Tyskland gitt bindende løfter som ga et godt grunnlag for håp. Men løfter fra Tyskland, som fra andre stormakter, har alltid gjennom historien vist seg å ikke være helt ut å stole på. Likevel sto Quisling og partiet langt sterkere for å nå målet om å få frihet og selvstendighet etter en tysk seier i Verdenskrigen enn om landet ved denne krigs slutt var underlagt et tysk militærstyre. Partiet hadde vist at det kunne mestre en ytterst kritisk og vanskelig situasjon. Det er her riktig å nevne at de tyske myndigheter ved Terboven satte strenge grenser for det som ble tillatt ^{offentliggjort} ~~hevde~~ om forholdet til Tyskland i partiets agitasjon. Det måtte ikke fremkomme ytringer om at tyskerne ikke under krigen ville innfri sine løfter. Dette medførte at partiet ikke hadde

mulighet for å orientere folket om sine gjentatte forsøk på å gjenreise landets frihet og selvstendighet. Quisling og partiets troverdighet ble selvsagt trukket i tvil av motstanderne og dette virket igjen inn på tilslutningen. Det følte omtrent som å slåss med bakbundne armer.

Vi har forsøkt å fortelle sannheten om Nasjonal samlings virke for det norske folk under de lange okkupasjonsår. Den enkelte får bedømme om det var et sannt "bilde" av partiets medlemmer som ble lagt til grunn ~~for~~^{av} motstandernes og ~~for~~^{for} domstolenes dommer etter at krigen og den innbyrdes kamp i Norge var over. NS-medlemmene kjente seg ihvertfall ikke igjen i dette "bildet".

OPPSLUTNINGEN OM NASJONAL SAMLING.

Det har stadig vært hevdet at NS hele okkupasjonstiden hadde svært liten tilslutning i folket. Derfor vil vi se litt på sannheten i denne påstand. Det er riktig at ved okkupasjonstidens begynnelse hadde partiet meget få innskrevne medlemmer. Skuffelsen over at det ikke hadde nådd frem ved stortingsvalgene i 1933 og 1936 hadde ført til at mange medlemmer var blitt passive, bare en forholdsvis liten kjerne holdt liv i virksomheten. Sommeren og høsten 1940 kom mange innmeldelser, ganske særlig etter 25. september med Terbovens betingede løfte om gjenrisning av landets frihet og selvstendighet. Det var forøvrig på denne tid og også senere tydelig å merke at det var svært mange som sympatiserte med partiet uten at de meldte seg inn som medlemmer. Medlemskontingenten var lav, men på grunn av motpropaganda, parret med trusler om å bli utestengt fra sosial omgang, ja i en viss utstrekning direkte trusler som gikk på liv og helse løs, var kostnadene ved å melde seg inn i partiet for mange meget høye. Mens stemningen i folket lenge var positiv, det var mens Tyskland ennå "seiret på alle fronter", kom et markant stemningsskifte etter at tyskerne led sitt katastrofale tap under kampene i Stalingrad rundt årsskiftet 1942-43. Stemningen i folket endret seg tydelig i takt med troen og håpet om hvem som ville gå seierrikt ut av Verdenskrigen.

Det foreligger ikke noen nøyaktig oppgave over medlemstallet i NS i de forskjellige perioder av krigen. I følge "Norsk Krigsleksikon 1940-1945" var under okkupasjonen ialt rundt 55.000 medlemmer innom partiet. Hvor mange som sympatiserte med det er det selvsagt ikke mulig å beregne. Erfaringene fra valg viser at part

ene får langt flere stemmer enn de har innskrevne medlemmer. Som eksempel kan nevnes at Norges Kommunistiske Parti, som hadde et stort temporært oppsving etter krigen, i juni 1946 - da partiet oppnådde sitt høyeste medlemstall - hadde mellom 34.000 og 35.000 medlemmer, mens partiet ved valget i 1945 fikk 176.000 stemmer. I betraktning av det som nettopp er anført om at det "kostet" å melde seg inn i NS, er det nok grunn til å anta at antall sympatisører særlig i de første år av okkupasjonen var temmelig høyt, antagelig det mangedobbelte av antall innskrevne medlemmer. Siden sympatien for NS sikkert svingte med krigslykken ute, endret nok forholdet seg mot krigsslutt.

Noe helt homogent parti, altså et parti med meget stor enighet innen rekkene, var nok ikke Nasjonal Samling. Dette var jo forstått å vente all den tid det under okkupasjonen kom til medlemmer som hadde stått tilsluttet andre politiske partier. Når det gjaldt kampen om å gjenvinne den tapte frihet og selvstendighet var det svært stor enighet, det var få som arbeidet for den såkaltte pangermanisme som hadde vage ønsker om en felles germansk statsdannelse omfattende flere Nord-europeiske land. Uenighet i en viss grad kunne det være om hvilken sosialpolitikk som skulle føres uten at dette skapte prinsipielle motsetninger. I alle vesentlige spørsmål sto partiet samlet og Quislings lederskap var overhodet ikke omtvistet. Alle var besejlet av dyp fedrelandsfølelse og pliktfølelse overfor folk og land. Det var typisk at særlig Quisling i sine taler trakk linjene bakover i historien til fordums storhetstider for Norge. Han påberopte også sitt nære forhold til Fridtjof Nansen, og fortalte at NS-ideologi var utarbeidet i forståelse med ham. Quisling hevdet jo at disse ideer hadde han arbeidet med og utformet helt fra sin tid som militærattache i ^{Sovjet og} Finland i årene 1918-21 da hovetrekke ble lagt, og fortsatt i senere år.

VAR MEDLEMMER AV NASJONAL SAMLING "NAZISTER"?

Medlemmer av NS ble, særlig etter krigen, utskjelt for å være tyskerlakeier og tilhengere av Adolf Hitler og hans parti og ble benevnt "nazister". NS-medlemmer anklaget på sin side sine motstandere her i landet for "plutokrater", bolsjevikker og kommunist-er m.v. Nu etter krigen bør slike beskyldninger opphøre, de har ingen forankring i virkeligheten. Men det kan ha sin interesse å se nærmere på om det var så vesentlige likheter mellom det tyske nasjonalsosialistiske arbeiderparti, forkortet på tysk til NSDAP, og Nasjonal Samling slik at det er berettiget å kalle dem søsterpartier, eller at det sistnevnte er en kopi av det først-

nevnte.

Som nevnt hevdet Quisling at han utarbeidet hovedtrekkene i sitt partis ideologi på et tidlig tidspunkt, vel før Hitler kom med sine ideer for Tyskland. Det var jo en meget uklar politisk situasjon i mange land etter den første Verdenskrig. Både i Norge og i Tyskland hadde vi en kommunistbølge i folkene og et temmelig tafatt og ideeløst borgerskap. Det var naturlig med nye ideer som kunne stoppe og drive tilbake kommunistenes fremgang. Her i Norge red jo Arbeiderpartiet på drømmen om å kopiere bolsjevikkenes seier i Russland. Selv ikke skissmaet i partiet i begynnelsen av 1920-årene hindret at begeistring for Sovjet vokste og ble toneangivende for partiet også etter gjenforeningen av fraksjonene. En lignende utvikling og fremgang for kommunismen hadde de i Tyskland.

Det var i 1920- og begynnelsen av 1930-årene grobunn for nye politiske synsmåter og planer for å stå imot fremgangen for de marxistiske/kommunistiske ideer, og planer som hadde fenget så mange. Det var en tid med økonomiske kriser og stor klasseforskjell i nær sagt alle nasjoner. I Italia fikk vi Mussolini med fasismen som seiret ved marsjen mot Rom og maktøvertakelse i 1922. Denne bevegelse hadde klare både nasjonalistiske og sosialistiske trekk. I Tyskland fikk Hitler og hans nasjonalsosialistiske parti fremgang og seier ved riksdagsvalget i 1933. Også dette parti hadde nasjonalismen med forherligelse av det tyske folk og en klar sosialisme på nasjonalt grunnlag som hovedelement i sin ideologi. I Norge fikk vi Fedrelandslaget i 1925 med bl.a. Nansen og Christan Michelsen som stiftere. Denne organisasjon var antikommunistisk men lite sosialistisk og ønsket å være et forsvar for det borgerlige samfunn. Endelig fikk vi først Nordisk Folkerisning som en bevegelse som gikk opp i det politiske parti Nasjonal Samling i 1933, ledet av Vidkun Quisling. Også i andre land som England og Frankrike vokste lignende bevegelser og partier frem.

Det var nok en viss likhet mellom partiet i Tyskland og Nasjonal Samling, men vesentlige ulikheter medfører at de ikke kan sies å være like. Vi skal nevne noen ulikheter: For det første hadde NS program egen bestemmelse om at "Kristendommens grunnverdier vernes". I det tyske parti var det ingen slik bestemmelse og etter hvert fikk hedenskapen fremgang, ledet av Himmler og hans S.S. I Tyskland var alt bygget på førerprinsippet - "Det Führe denkt für uns" - og hvor det ikke var snakk om å velge representanter til politiske hverv ved alminnelig frivillige valg av folket. Som redegjort for foran skulle etter programmet alle tillitsmenn i statens styre velges av folket i frie valg, ikke etter politiske

partiers nominasjoner men innen vedkommende velgers yrkes- eller faggruppe. På grunn av at okkupasjonsmakten nektet frie valg kunne disse planer ikke settes ut i livet så lenge landet var okkupert. Topporganene Rikstinget delt i et Yrkesting og et Kulturting skulle ha stor makt, herunder kontroll over regjeringen som ikke kunne bli sittende uten Rikstingets tillit. Det her anførte bygger på de planer som ble utarbeidet, men, som nevnt, ikke gjennomført. En vesentlig forskjell lå i at NS ikke var såkalt rasistisk. Tyskerne fant det da også nødvendig å unnlate å underrette Quisling og partiet før deres jødearrestasjoner og transporter ut av landet ble gjennomført, slik som vi har berørt dette foran. Det kan nok nevnes andre ulikheter mellom de to lands partier. Quisling betonet at NS ikke var noen kopi av det tyske parti og at nasjonalsosialismen ikke var noen eksportartikkel; hvert enkelt land måtte finne sitt eget system, og hadde funnet vårt eget tilpasset norsk historie og tenkemåte.

Vi medlemmer av Nasjonal Samling regnet oss derfor ikke som "nazister" og protesterte både under okkupasjonen og senere mot å bli benevnt slik eller bli slått i hatakorn med medlemmer av det tyske nasjonalsosialistiske parti. Vi kalte oss "medlemmer av NS" eller "nasjonalister". Vel kunne det hende at begrepet "nasjonalsosialister" men aldri "nazister" ble brukt overfor tyskere for å gjøre oppmerksom på at det var en viss likhet, men ingen kopi av det tyske system.

Når det gjelder påstanden om at NS ønsket et diktatur ved en sterk mann, et ikke uvanlig ønske i tredveårene forøvrig, er det av interesse å ta med at Quisling ga klart uttrykk for at det ikke var hans oppgave å sitte som enehersker, det ville han bort fra så snart det var mulig. Før friheten var vunnet tilbake og for å ta fordel av den posisjon Quisling hadde, var det nødvendig at han fortsatte som fører.

NASJONAL SAMLINGS MOTSTANDERE UNDER OKKUPASJONEN:

Mot Nasjonal Samling og riksstyret sto flere organisasjoner og grupper som kalte seg illegale, ihvertfall en tid etter den tyske kapitulasjon. Senere ble den tallrikaste benevnt Hjemmefrontene med sin militante avdeling Hjemmestyrkene. Ved siden av hadde vi den Kommunistiske Hjemmefront som kom igang etter at Sovjet gikk inn på alliert side sommeren 1941. Det var også en rekke andre grupper som drev spionasje og annen bistand til de allierte. Når uttrykket "illegal" ble forlatt hadde det muligens forbindelse med at organisasjonene drev en virksomhet som var i strid folkeretten.

regler for krigføring og også norsk strafferett når det gjaldt drap, kallt likvidasjoner og også utførelse av sabotasjeaksjoner som flere ganger kostet mange uskyldiges liv og helse.

Hjemmefronten hadde som sin oppgave å motarbeide NS, ikke minst ved å skremme, eventuelt terrorisere sympasitører til ^{ikke} å melde seg inn i partiet. Videre var oppgaven å bistå allierte styrker om slike skulle gjøre landgang i Norge. Når det gjaldt likvidasjoner var nok den Kommunistiske Hjemmefronten den mest aktive i de første okkupasjonsårene, men den vanlige hjemmefront fulgte snart etter. Det samme gjaldt for sabotasjeaktivitet. Forfatteren og historikeren Egil Ulateig har i sin bok "Med rett til å drepe" (Tiden Norsk Forlag 1996) gitt et innblikk i denne triste del av okkupasjonshistorien. Trods iherdig innsats fra Hjemmefrontens forsvarere er bare et lite fåtall feil i denne oversikt blitt påvist. Sabotasjeaksjonene førte ikke bare til at ofte uskyldige mistet liv eller lemmer, men også at livsnødvendige varer som var tiltenkt sivilbefolkningen gikk tapt. Ofte var det vanskelig å se at aksjonene skadet tyske interesser.

Folkeopinionen ble søkt påvirket ved utsendelse av såkallte paroler, anvisninger på hva den enkelte skulle foreta seg eller ikke foreta seg hvis represalier skulle unngås. Sosial utestengsel fra omgang med "gode nordmenn" var en reaksjon, men det ble også truet, og gjennomført atskillig hardere reaksjoner. Et yndet middel for å skremme folk var å sende dem små likkistemodeller som var ment som en meget alvorlig trussel. Mange landsmenn lot seg nok skremme, og dette gjaldt sannsynligvis videre i den første etterkrigstid, ikke minst når det gjaldt å hindre reaksjoner og kritikk av det såkallte landsvikoppgjør. Til manges heder bør nevnes at de ikke fannt seg i å bli betraktet som en del av en saueflokk som lot seg dirigere av paroler med ukjente opphavsmenn.

Det ble heldigvis ingen bruk for å sette Hjemmestyrkenes kampkraft på prøve. Det samme gjaldt de forskjellige NS-enheter som etter hvert var blitt bevæpnet. Krigen sluttet jo i mai 1945 uten noen alliert landgang ved at de tyske styrker kapitulerte, forøvrig ikke til Hjemmestyrkene som forutsatt fra denne, men til allierte officerer som var kommet hit. Den tyske øverskommanderende anerkjente ikke Hjemmestyrkene som selvstendige soldater som hadde vært i regulær krig med Tyskland.

At Norge som stat ikke hadde deltatt som krigførende sammen med de allierte stater fremgår forøvrig også at at general Thorne den 7. juni 1945 på Oslo Slott overrakte en høytidelig erklæring til
← Kongen om at Norge igjen var en suveren stat. Kilde

er "Norsk Krigsleksikon 1940-1945" side 209. En slik erklæring ville vært unødvendig, ja direkte grunnløs, om Norge etter kaptulasjonen 10. juni 1940 hadde fortsatt krigen utenom landets grenser som en selvstendig krigfører i eller uten allianse med De allierte stater. General Thorne opptrådte som øverstkommanderende for de allierte styrker i Norge.

VAR DET NOEN SOM VIRKELIG BISTO TYSKLAND I DETS KRIGFØRING ?:

Svaret må være et klart ja. Det siktes til det store antall som frivillig søkte arbeide hos de tyske styrker i Norge for å bygge og vedlikeholde flyplasser, veger, jernbaner og ikke minst festningsanlegg, bunkers og annet langs vår lange kyst, ja gjorde det mulig for tyskerne å bygge opp "Festung Norwegen". Slike arbeider med nordmenn som hadde meldt seg frivillig, ofte etter oppfordring fra kommuner, fylker ~~etter~~ fra Administrasjonsrådet ^{alle} satt igang mens norske styrker kjempet mot tyske styrker i Nord-Norge. Således kunne tyske fly ta av fra Fornebu Flyplass og Værnes Flyplass for å bombe de norske styrker i nord. I Norsk Krigsleksikon er antallet såkallte "tyskerarbeidere" anslått til mellom 150.000 og 200.000 med bemerkning om at denne oppgave har relativt store usikkerhetsmarginer. Mange meldte seg nok fordi tyskerne lokket med lønninger som var høyere enn på norske arbeidsplasser.

Det kan vel ikke være tvil om at den enkelte som påtok seg frivillig slike arbeider som nevnt måtte være klar over at han bisto fienden i dennes krigsførsel. At handlingen ble rammet av straffelovens paragraf 86 som setter straff for slik bistand kan neppe omtvistet. Tiltrods for dette ble det ikke reist tiltale mot disse "tyskerarbeidere", de beholdt følgelig også sin stemmerett ved Stortingsvalget høsten 1940. Det må være tillat å ha mistanke om at ^{et} bestemt politisk part som hadde statsministeren i ledelsen håpet på disse arbeideres stemme ved det nevnte valg.

For ordens skyld nevner vi at en lovkomite i London under ledelse av professor Keilhau fant det tvilsomt om den nettop nevnte straffelovsbestemmelse kunne anvendes mot vanlige medlemmer av NS fordi det kunne være ugjørlig å bevise at de hadde ydet bistand til fienden. Derfor kom landsvikanordningen av 15. desember 1944. I de opplagte tilfeller vek altså myndighetene tilbake for å aksjonere. Vi sikter til at tyskerarbeiderne gikk helt fri, selvsagt med et unntak der vedkommende var medlem av NS.

ANGREP VAR FOR MANGE DET BESTE FORSVAR.

Det var ikke bare medlemmer av NS som fikk problemer ved okkupasjonstidene slutt. Heller ikke tyskerarbeiderne. Det ble forøvrig ganske fort klart at de ikke hadde noe å frykte i form av fengsling og dom. Det var mange, tildels kjente og fremtredende personer som forsto at fremtiden kunne bli tornefull. Vi tenker på de som hadde et mørkt punkt i sin fortid. Dette gjaldt de som hadde hatt forretningsforbindelser med fienden, de såkalte profitører, og det gjaldt de ganske mange som sommeren 1940 men også senere hadde deltatt i politiske forhandlinger med okkupasjonsmakten eller på annen måte handlet på en måte som etterpåklokskapen i 1945 ikke fannt "en god nordmann" verdig. For alle disse gjaldt det å komme unna et smertelig oppgjør med samfundet og rettsvesenet.

Riktignok hadde Landsvikanordningen utpekt medlemmer av NS med underorganisasjoner som de klare svikere som skulle dømmes. Selve medlemskapet ble gjort straffbart slik at bevis for å ha "ydet fienden bistand i råd eller dåd" ikke trengtes for idømmelse av straff. Men straffelovens paragraf 86 som dette sitat er hentet fra kunne anvendes også på de som ikke var medlemmer av NS. Det var nok denne lovbestemmelse de som hadde bedrevet en eller annen politisk handling fryktet. Ved siden av, og kanskje vel så meget fryktet de folkets dom som kunne bety sosial fordømmelse og tap av både stilling og embete samt almen ringeaktelse.

For ordens skyld satte Landsvikanordningen også straff for å ha vært det som med samlebetegnelse ble kallt profitørvirksomhet. Men det ble ganske snart ved de første dommer på dette område^{klart} at slik virksomhet alene uten samtidig medlemskap i NS ikke medførte domfellelse.

Det er på det rene at mange befannt seg i en vanskelig situasjon og så problemer med å komme seg ut av den. De fannt løsningen i den velprøvede metode: Tyven som ropte "stopp tyven". Det ble gjort ved å angi og fordømme de som hadde vært medlemmer av NS og gått inn for dette parti uansett motiver for dette. Dette førte til den rene hekseprosess i folket og senere i domstolene. Akkurat som hekseprosessene i middelalderen ble ledet av presteskapet var det kanskje naturlig at i spissen for de selvretferdige hevnerne stilte en biskop seg. Vi sikter til biskop i Oslo Eivind Berggravn. Han utfoldet en omfattende politisk virksomhet allerede de første dager etter at den tyske invasjon kom i april 1940. Mens krigen

På denne måten lyktes det flere å godtatt som "gode nordmenn på overtid".

fremdeles raste i Syd-Norge og unge menn forsøkte å komme frem til kampområdene dro han til Krokskogen på Ringerike med tysk ekskorte utstyrt med en kraftig magafon. Med denne søkte han i nå ungdommer som befannt seg i området og oppfordret dem til å dra hjem og oppgi deltakelse i kampene. I radiotaler og avisinnlegg oppfordret han ^{til} avslutning av krigshandlingene. Han deltok sammen med bl.a. høyesterettsjustitiarius Paal Berg for å få opprettet Administrasjonsrådet den 15. april 1940, et styringsorgan som ble utnevnt av tyske myndigheter og som ikke ble godtatt av Kongen og regjeringen Nugaardsvold. Under riksrådsforhandlingene sommeren og høsten 1940 var han meget aktiv og gikk inn for at Stortinget om nødvendig skulle avsette Kongen og hans regjering. Stortingsrepresentant og medlem av Presidentskapet i 1940 Neri Valen skrev en kommentar og beriktigelse om riksrådsforhandlingene til Under søkelseskommissjonen av 1945 som er gje^hgitt i avisen Varden for 8. desember 1947. I denne beriktigelse, som i det vesentligste ^{og flere} er bekreftet av et annet forhandlingsmedlem sorenskriver Harbek, opplyses at herrene høyesterettsjustitiarius Paal Berg og biskop Eivind Berggrav på et møte mellom flere av forhandlerne den 17. juni 1940 fremkom med meget vidtgående forslag som ble vedtatt: Berggrav foreslo at det skulle forsøkes forhandlet med den tyske forhandle

Han understreket dette med å komme med sin kjente uttalelse: "Nå er det slutt med jussen, det er politikk det gjelder".

Delbrügge om en fredsavtale og utarbeidet et utkast til slik avtale. Han fremholdt at med en slik fredsslutning ville det følge av seg selv at Kongen ikke kunne komme tilbake og at den heldigste ordning da ville være at han abdiserte frivillig. Det viste seg senere at Berggrav hadde misforstått en uttalelse fra Delbrügge, han hadde ikke vært innstillet på noen fredsslutning. Berg mente at situasjonen var blitt en annen ved at Frankrike hadde lidd nederlag og at man nu ikke kom forbi å skille seg med Kongen. Han ville tilråde at det ble sendt et telegram med oppfordring til Kongen om å abdisere. Valen skriver så at Berggrav formulerte så et utkast som lyder: "Stortingets presidentskap telegraferer straks til Kongen og henstiller til ham at han i forståelse av den nåværende politiske og militære situasjon, og for å sikre det norske folks uavhengighet, gir avkall for seg og sin sønn på sine forfatningsmessige funksjoner".

Berg ble anmodet om å gå til den svenske minister for å undersøke om det ^{var} teknisk mulig å få sendt et telegram til Kongen, slik som Berggrav og Berg hadde foreslått. Det viste seg at ministere avslo å formidle en slik henvendelse.

Så langt om herrene Bergs og Berggravs aksjoner allerede 17. juni 1940, bare ti dager etter at Kongen med sin regjering hadde forl

landet fra Tromsø. Det videre forløp av Riksrådforhandlingene med avstemning i stortingsgruppene har vi behandlet foran.

Det er nok så at Berggrav senere kom i sterkt motsetningsforhold både til tyskerne og til NS-regimet noe som utløste en meget hard kirkekamp. Men det var jo for ham i 1945 usikkert om disse senere inntatte standpunkter ville føre til at hans handlinger i 1940 med bl.a. fredsavtale med Tyskland og anmodningen, for ikke å si presset mot Kong Haakon om å abdisere for seg og Kronprins Olav, ville bli tilgitt. Uten slik tilgivelse i folket og kanskje tap av biskopembetet ville det fortsatte liv bli trist, han som nok elsket å være en av våre fremste "kjendiser".

Han fant metoden og midlet til ikke bare å rehabilitere seg men til å komme på offensiven: Et fnysende og hemningsløst angrep på Nasjonal samling og alle partiets medlemmer. Dette skjedde i artikler i tidsskriftet "Kirke og Kultur" allerede i mai 1945, senere utgitt som et hefte med tittel "Folkedommen over NS". Det vil føre for langt å sitere fra pamfletten som oser av hat og hevnløst. Bare et par eksempler: "Medskyldige er alle NS. Den felles grunnskyld bærer hver ~~bærer~~ enkelt sin del av. De er voldsforretningens kausjonister" - altså er han tilhenger av kollektiv skyld som vel bare de mest ytterliggående despotier (og Terboven) har praktisert. Videre: "Hele partiet var en sammensvergelse mot det norske folk. Den levet på trusler og vold. Den slo ned og drepte. Dette er handlinger NS skal stå til regnskap for. Det var også noe langt verre enn et gangstermord av en bande. Grunnskylden var den partimessige avtale om blindt myrderi av uskyldige i sammensvergelsens interesse".

Disse sitater får greie seg. Hvis ikke ~~tittel~~^{hans} og navn hadde stått på forsiden av heftet ville neppe noen trodd at det var en geistlig, enn si en biskop i den norske kirke som var forfatteren. Han greide sin oppgave, at hans "synder" i 1940 ble oversett og offisielt glemt, men hvordan ble virkningen ^{for} på holdningen til skikkelige og ærlige NS-medlemmer? Hvordan virket skriftet på den alminnelige holdning til NS og hvilken effekt hadde det på ~~de~~ som var dommere?

(fullstendig mangel)
Berggravs tilfelle er tatt med som et eksempel på forståelse og nestekjærlighet, men han var så absolutt ikke alene om å benytte alle midler for selv å lure seg unna sin fortid, selv om nok få var til de grader kyniske som biskopen.

Etter de fem lange okkupasjonsår var det nok mange som hadde foretatt seg noe de helst ville ha hatt ugjort nu i fredens tid. Tilfeldige uttalelser ble trukket frem, og annet småtteri, men

mange så strengt på alt slikt i denne tid med både nasjonal og personlig forherligelse. Folkets dom kunne nok svi og var nok ødeleggende for mange mennesker. Få har gitt et så rammende uttrykk for disse første etterkrigsår som den tidligere redaktør av avisen Nationen, Thorvald Aadahl. Bondehøvdingen Johan E, Mellbye fyllte i 1946 80 år. Han var blitt meget hardt og dumt behandlet av de tyske myndigheter med bl.a. husarrest. Han var tidlig ute med et krav om at det burde gis amnesti for de landsviktiltalte og dømte. På en enkét i Nationen i anledning jubileet svarte Aadahl: "Johan E. Mellbye står idag som en søyle i et folk på flukt fra åstedet". De "selvrettferdige" satte ingen grenser for sin "selvforherligelse". Heltelitteraturen flommet over landet og "Vi har vunnet - seieren er vår" ljomet. En skulle trodd at "gutta på skauen" helt på egenhånd hadde jaget tyskerne ut av landet. Glemt var at bare noen ganske få av disse "gutta" hadde møtt en fiende i kamp, og aldri seiret der de møttes. De som virkelig hadde vært i livsfare, sjøfolkene, ble fort glemt og ble skammelig behandlet i de årene som fulgte. De norske frontkjempere som virkelig hadde våget livet ved å forsøke å stoppe Sovjets erobring av Norge og de norske frontsøstre som opptrådte i Røds Kors' ånd ble hånet og dømt. Det er nok den styggeste handling ved domstolenes dømming og fordømming etter krigen.

DET STORE OPPGJØRET - DET RETTSLIGE OG DET UTENRETTLIGE.

Det ligger utenom formålet med dette skrift å gå nærmere inn på det meget omfattende oppgjør som foregikk for domstolene, eller ved at det ble utstedt forelegg som i den trengte situasjon mange befannt seg i ble vedtatt, uten at det deri lå noen erkjennelse av skyld. Det var fra første stund uenighet blandt jurister om den rettslige holdbarhet for oppgjøret. Mange fremragende lovkyndige med professor Jon Skeie i spissen hevdet at Landsvikanordningen var uten gyldighet og at straffelovens bestemmelser kunne få anvendelse bare i spesielle tilfeller.

Det var og er uenighet blandt de lærde om Norge sluttet å være krigførende ved at kapitulasjonsavtale ble inngått 10. juni 1940. Hvis det var en kapitulasjon som avsluttet krigen som startet 9. april 1940, vil det vel ikke herske tvil om at Hjemmestyrkene og andre slike organisasjoner var i strid med folkeretten og dermed helt ut illegale med de følger dette måtte få i forhold til okkupasjonsmakten. Videre er det uenighet om de provisoriske anordninger som ble gitt av regjeringen i London stred mot Grunnlovens forbud mot å gi lover tilbakevirkende kraft. Rekkevidden av den såkaltte Elverumsfullmakten er også meget omstridt.

Etter at sinnet og sinnene omsider fallt til ro og folk begynte å tenke fornuftig igjen uten å være skremmt av påstand om "unasjonal holdning" hvis de kritiserte oppgjøret, er det nok ikke få som har grublet over at domstolene kritikkkløst anså ellers bra og ansette folk for å være forredere og annet stygt. Det måtte ha foregått en merkelig massesuggesjon som psykologene burde forske nærmere på.

Trods det angstbiteri som rett som det er kommer til uttrykk når journalister eller historikere kommer med kritikk av rettsoppgjøret, vil vel i løgden ingen kunne stoppe en fri og fordomsfri granskning og fremstilling av både okkupasjonsårene i Norge og det etterfølgende oppgjør.

Så til det vi har benevnt det "utenrettslige oppgjøret", som for mange kunne være like alvårlig og mere langvarig enn den straffedomstolene idømte. Dessuten traff den ofte like meget den dømtes familie som den dømte.

NS-medlemmer ble omgående, før tiltalebesluttning var utarbeidet fjernet fra sine stillinger i offentlig eller privat virksomhet. De ble oppsagt fra leiede boliger. Selveide boliger ble i stor utstrekning rekvirert uten at ny ble stillt til disposisjon.

I det hele ble de trakkasert på alle vis og det var ikke hjelp å få fra noe hold. Foreldre og venner ble tilfluktsstedet. Ektefeller som ikke hadde vært medlemmer og barn fikk lide ved grov mobbing. I skolene fikk barna ingen støtte fra lærere og de ble ofte grusomt plaget. Alt dette fortsatte i årevis etter 1945.

Rykteflommen oversteg alle grenser. Sannhet eller løgn ble spredt som paroler under okkupasjonen.

Hverken myndigheter eller massemedia løftet en finger for å stoppe den hjerteløse galskap. Tvert imot. Ved "lekkasjer" ble de helt utrolige påstander spredt fra påtalemyndighetene, påstander som ikke engang kom med i påtalene for domstolene eller i dommene. Mennesker ble ødelagt ved løgn og ingen myndighet kom til hjelp ved å be folket besinne seg. Om det lå noe spesielt hensyn bak de øverste myndigheters taushet vil vi komme tilbake til.

Fremdeles er forholdet at mange tidligere NS-medlemmer av hensyn til sine familier må prøve å skjule sin fortid selv om de ikke har noe å skamme seg over.

BLE "BAKER RETTET FOR SMED ?

Med dette siktes det selvsagt til Johan Herman Wessels udødelige fortelling om bageren som ble hengt istedenfor smeden som de hadde mere bruk for.

Foranstående er illustrasjon på at det var nok mange som med bange anelser så frem til en granskning av deres handlinger før og ikke minst i tiden etter 9. april 1940. Dette omfattet etter all sannsynlighet ikke bare politikere men også næringslivstopper og vel også de grupper av personer som var særlig aktive i april 1940 for å erstatte Quisling etter at han hadde dannet sin regjering, samt de som var særdeles aktive for å få dannet et riksråd, helst med egen deltakelse.

Det synes både under den siste tid av Annen Verdeskrig og i den tiden som fulgte å ha vært slik at mange og innflytelsesrike personer hadde behov for syndebukker. Når politikere og historikere i den tid som er gått har vært lite interessert i denne del av "skittentøyvasken" er det vel for sent til at dette kan bli rettet opp. Vi vet iallfall nok til å ha mistanke om at her kan grunnen til den utrolige overreagering mot NS-folk ligge.

Vår anerkjente Sannhetssøker, overlege Johan Scharffenberg uttalte i en tale i Studentersamfunnet den 23. oktober 1948: "Hvilken taktikk har det ikke vært å lede folkets raseri i retning av NS."